Steunpunt
Monumenten
& Archeologie
Noord-Holland

Basisdocument
Gooi en Vechtstreek

Provinciaal archeologiegebied

Inhoudsopgave

1.	Inleiding	3
2.	Leeswijzer	3
3.	Provinciale archeologiegebieden	3
4.	Kennis	5
	4.1. Landschapsontwikkeling van Gooi en Vechtstreek	5
	4.2. Archeologisch onderzoek in Gooi en Vechtstreek	14
5.	De archeologie van Gooi en Vechtstreek	19
6.	Spraakmakers uit Gooi en Vechtstreek	28
7.	Wat kun je er mee, wat moet je ermee, wat wil je ermee als gemeente?	45
	7.1. Doorkijkje naar de omgevingswet	47
8.	Stakeholders	49
9.	Tips en valkuilen	52
	9.1 Ken je erfgoed(potentie)	52
	9.2 Maak een communicatieplan	52
	9.3 Stel een archeologiefonds in	53
	9.4 Richt je op erfgoededucatie	53
	9.5 Stel een regio-archeoloog in	53
	9.6 Maak een regionale onderzoeksagenda	54
	9.7 Doe niet alles alleen	54
	9.8 Maak erfgoed beleefbaar	54
	Literatuurlijst	55
	Bronnen	56
	Beeldverantwoording	56
	Colofon	57

1. Inleiding

De aanleiding tot het maken van dit basisdocument is het gegeven dat het Gooi en de Vechtstreek door de provincie Noord-Holland zijn aangewezen als archeologiegebieden van provinciaal belang. Voor archeologen is de waarde van deze streken duidelijk door de vele vondsten die er zijn gedaan. De bescherming, benutting en beleving van het erfgoed wordt echter gedragen door de gemeentes en de bevolking. De provincie ondersteunt hierbij middels het Steunpunt Archeologie en Monumenten, dat de 'Ronde-Tafelgesprekken' organiseert. Tijdens de Ronde-Tafelgesprekken gaan betrokkenen uit de regio met elkaar in gesprek om te achterhalen wat voor hun de belangrijkste elementen zijn van de regionale archeologie, en in bredere zin, het erfgoed. Wat zijn de nog onbekende parels en hoe kunnen die beleefbaar gemaakt worden voor een breder publiek?

Het basisdocument is een achtergronddocument waarin in vogelvlucht de landschapsontwikkeling en archeologie van de regio wordt geschetst, een inventarisatie is gemaakt van het regionale 'erfgoedveld' en alvast een doorzicht is gemaakt naar beleid, benutting en beleefbaar maken van het erfgoed. Gemeenten en erfgoedbetrokkenen hebben hiermee een basis om met elkaar in gesprek te gaan.

2. Leeswijzer

De hoofdstukken in dit basisdocument zijn toe te wijzen aan drie grotere thema's: (1) algemeen, met daarin inleiding en een uitleg over de provinciale archeologiegebieden en het basisdocument, (2) inhoud, met daarin de bestaande kennis (hoofdstuk 4) over de ontwikkeling van het Noord-Hollandse landschap en een overzicht van archeologisch onderzoek binnen de regio. Dan volgen enkele belangrijke erfgoedthema's binnen de regio Gooi en Vechtstreek (hoofdstuk 5).
Uit deze thema's komt een selectie voort ter inspiratie (3), waarin spraakmakers (hoofdstuk 6), de ambitiemogelijkheden (hoofdstuk 7) en de betrokkenen (hoofdstuk 8) naar voren komen, en afsluitend concrete en tips in hoofdstuk 10 voor de omgang met het archeologische en (cultuur)historische erfgoed van de Gooi en Vechtstreek.

3. Provinciale archeologiegebieden

De tien provinciale archeologiegebieden zijn aangegeven in de Leidraad Landschap en Cultuurhistorie die onderdeel vormt van de Structuurvisie Noord-Holland 2040. De provincie Noord-Holland herbergt een grote variëteit aan landschappen. Deze landschappen, met de kenmerkende structuren, patronen en elementen weerspiegelen de lange ontwikkelingsgeschiedenis. Zowel het ondergrondse erfgoed, in de vorm van archeologische vindplaatsen en begraven landschappen, en het bovengrondse erfgoed in de vorm van molens, dijken, droogmakerijen, stolpboerderijen en UNESCO-Werelderfgoed zoals de Stelling van Amsterdam en De Beemster zijn de getuigen van de millennia-lange aanwezigheid van de mens.

De provincie wil de kwaliteit, identiteit en diversiteit van het Noord-Hollands landschap behouden en ontwikkelen. De provinciale visie hierop is vastgelegd in de Leidraad Landschap en Cultuurhistorie. Het rijke bodemarchief van Noord-Holland is over het algemeen goed bewaard en voor vrijwel de gehele provincie geldt een archeologische verwachting. Een aantal gebieden in Noord-Holland vertegenwoordigt echter bovenregionale archeologische waarde. Door de archeologische vindplaatsen en tijdsperioden die zij bevatten, weerspiegelen zij de bewoningsgeschiedenis van de provincie. De tien archeologische gebieden van provinciaal belang zijn:

1. Texel
2. Wieringen
3. Noordelijk duingebied
4. Zuidelijk duingebied
5. Oer-IJ
6. West-Friesland
7. Waterland

8. Vechtstreek
9. Gooi
10. Waddenzee: de maritieme archeologie van Texel.

Voor vrijwel alle gebieden geldt een hoge mate van gelaagdheid van het landschap waardoor er sprake is van veel tijdsdiepte, zeker ook in de gebieden Gooi en Vechtstreek. Die gelaagdheid van het landschap moet bij ruimtelijke ontwikkelingen zoveel mogelijk worden meegenomen.

Afb. 3.1. De archeologiegebieden van de provincie Noord-Holland. De regio Gooi en Vecht is nummer 8-9. Afbeelding: Provincie Noord-Holland

4. Kennis

4.1. Landschapsontwikkeling van Gooi en Vechtstreek

Tussen circa één miljoen jaar geleden tot 160.000 jaar geleden vonden verschillende veranderingen in klimaat en geomorfologie plaats waardoor het nabij de kust gelegen deltagebied geleidelijk veranderde naar een volledig continentaal fluviatiel systeem. Vóór de koude fase van het saalien zich aandiende, behoorde het gebied tussen Vecht en Eem tot het deltagebied van de Eridanosrivier vanuit het oosten en noorden en het Maas-Rijnsysteem vanuit het zuiden. Daarna, tot aan de periode van het saalien, bestond het landschap hier nog uit een vlechtende rivierenvlakte van het Rijn-Maassysteem, die onder andere grind aanvoerden. Dit is ook de reden waardoor in de Gooise heidegebieden geregeld pakketten grind aan het oppervlakte zichtbaar is en hier nog niet zo lang geleden ook – naast leem en zand – grind werd gewonnen.

Afb. 4.1. Voorbeeld van een vlechtende rivier. Foto: Nic McPhee 2006

Het huidige landschap van het Gooi en de Vechtstreek is grotendeels ontstaan tijdens de twee laatste ijstijden, die bekend staan als het saalien (238.000 - 128.000 jaar geleden) en het weichselien (116.000 - 11.500 jaar geleden).

De oudste afzettingen die in het Gooi worden tegenkomen behoren tot de Formaties van Peize (aangevoerd door de Eridanos) en Waalre (aangevoerd door de Rijn). Deze afzettingen hebben een geschatte ouderdom van circa één miljoen jaar en komen vertand voor in het Gooi, bijvoorbeeld aan de oostzijde van de stuwwal van Laren-Blaricum. Dit toont aan dat deze regio van de provincie Noord-Holland geruime tijd in het grensgebied tussen de oostelijke en zuidelijke riviersystemen heeft gelegen.

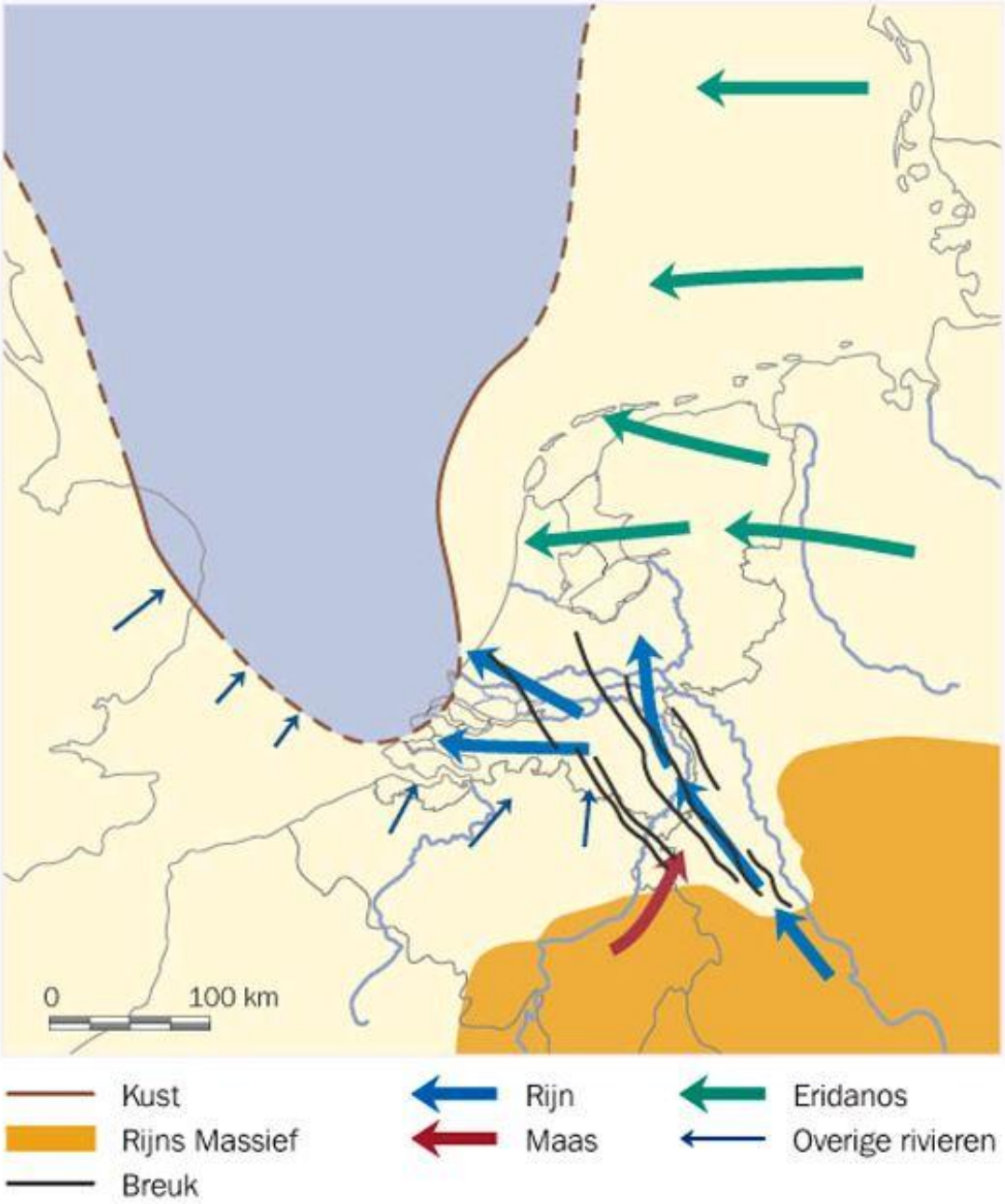

Paleogeografische reconstructie van Nederland en directe omgeving tijdens het relatief koude Laat-Tiglien. Langs de randen van het Noordzee Bekken overheerst sedimentatie door de riviersystemen van vooral de Eridanos in het noord-oosten en in mindere mate van Rijn en Maas in het zuidoosten. De kustlijn ligt ten westen van de huidige en bereikt het vasteland alleen bij de Zuid-Hollandse en Zeeuwse eilanden © TNO-NITG

Afb. 4.2. Paleogeografische reconstructie van Nederland en omgeving tijdens het Laat-Tiglien.
Website natuurinformatie.nl

De Stuwwallen van het Gooi

Kenmerkend voor het Gooise landschap zijn de zogeheten stuwwallen. Dit zijn heuvelruggen die tijdens de ijstijd periode van het saalien zijn ontstaan door het opstuwen van bodemlagen door gletsjers (landijs). In het Gooi bevinden zich meerdere van deze stuwwallen, onderbroken door ijssmeltwaterdalen. Deze dalen zijn uitgeschuurd door smeltwater van de gletsjers aan het eind van het saalien. Er bestaan hoofdzakelijk twee stuwwallen die in verschillende fasen zijn ontstaan: de grootste loopt van Huizen via Blaricum naar Laren, met een uitstulping bij het Huizerhoogt. De toppen van deze heuvelrug reiken tot ruim 30 meter +NAP. Een kleinere stuwwal loopt van het noorden van Hilversum tot nabij Hollandse Rading. Deze stuwwal is lager, met een maximale hoogte van zo'n 26 meter +NAP. Ook Muiderberg is waarschijnlijk tijdens de eerste stuwing ontstaan. Op sommige plekken komt keileem (een onder het ijs samengeperst mengsel van stenen, zand en leem) voor, zoals op de Aardjesberg en onder het centrum van Hilversum. Tijdens en na de stuwing traden smeltfasen op waarbij sterke erosie van de stuwwallen optrad en op grote schaal zogeheten sandrafzettingen zijn gedeponeerd. Langs de flanken van de stuwwallen komen grote smeltwaterwaaiers voor, die bestaan uit horizontaal gelaagde grove zanden.

De eerste stuwingsfase door het landijs stuwde grondlagen op die tot op een diepte lagen van 50 meter onder het toenmalige oppervlakte lagen. Dit zijn sedimenten uit de Formaties van Urk en Sterksel. De tweede stuwingsfase was duidelijk dieper dan de eerste, wel zo'n 70-80 meter, waardoor in deze fase ook de Formaties van Peize en Waalre zijn opgestuwd. Een eventuele derde hoofdfase is nog niet aangetoond.

Afb. 4.3. Vereenvoudigde weergave van het proces van stuwwal- en keileemvorming. Website Berg en Dal

De neanderthalers verschijnen

Na de tweede stuwingsfase trok het landijs zich definitief terug en brak er een warmere periode aan die het eemien wordt genoemd (circa 130.000-115.000 jaar geleden). Deze periode wordt ook wel een interglaciaal genoemd, omdat het een relatief warme periode betrof tussen twee glacialen (ijstijden). Omdat de gemiddelde temperatuur een paar graden boven de huidige temperatuur lag, was het landschap geschikt voor menselijke bewoning en uit deze periode stammen ook de oudste voorwerpen die we kennen uit het Gooi: vuurstenen die door neanderthalers zijn bewerkt.

Het terugtrekken van het ijs en de hierop volgende erosie en sedimentatie door smeltwater zorgden aan het begin van het eemien voor een complex landschap in het Gooi en het gebied waar later de Vechtstreek zou ontstaan. De hoogteverschillen in dit postglaciale landschap waren aanmerkelijk groter dan nu. Ze zijn afgevlakt door erosie van de toppen en opvulling van de dalen. De maximale hoogteverschillen tussen de stuwwaltoppen van het Gooi en de lager gelegen gebieden bedroegen aanvankelijk circa 75 tot 100 meter, tegen zo'n 30 tot 35 meter nu. Door de afsmelting van het landijs steeg de zeespiegel aanzienlijk en verdronken ook grote delen van Noord-Holland en het tegenwoordige IJsselmeer.

Door de stijgende temperatuur tijdens het eemien rukte de vegetatie op naar het noorden. Eerst de mossen, grassen en soorten als kruipwilg en berk, op de voet gevolgd door andere boomsoorten. De hogere gronden waren dan ook tijdens het eemien begroeid met bos of een parkachtig bos bestaande uit eik, linde, zwarte els, haagbeuk, taxus, hazelaar, berk en den. Door deze begroeiing en vanwege de afwezigheid van grote rivieren in de regio, kwamen de geologische processen hier praktisch tot stilstand en zijn er uit die tijd geen afzettingen bekend.

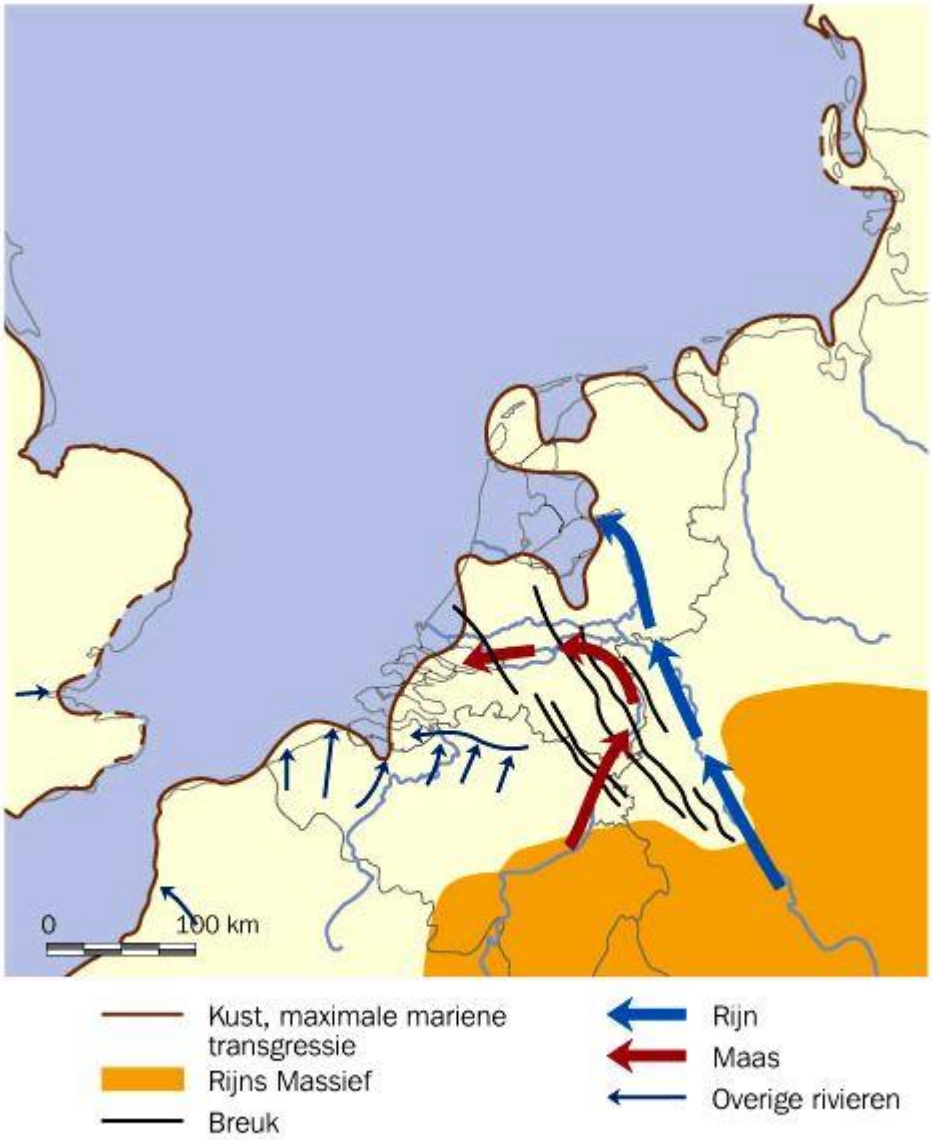

Paleogeografische kaart van het Eemien in Nederland en directe omgeving tijdens de maximale uitbreiding van de zee. Het westen en noorden van Nederland worden door de zee overstroomd en in de glaciale bekkens van Noord-Holland en het IJsselmeer wordt klei afgezet. De Rijn vult het glaciale dal van de IJssel en mondt uit in het IJsselmeergebied © TNO-NITG

Afb. 4.4. Paleogeografische reconstructie van Nederland en directe omgeving tijdens het Eemien. Website http://www.natuurinformatie.nl

De stuifzanden van de laatste ijstijd

De warmere periode van het eemien werd opgevolgd door een nieuwe ijstijd die het weichselien wordt genoemd (116.000-11.500 jaar geleden), maar waarin het landijs Nederland niet bereikte. De toenmalige bewoners leefden in een periode waarin het aanzienlijk kouder werd en de zeespiegel weer fors daalde. Tijdens de koudste fasen van het weichselien verdween grotendeels de vegetatie waarop harde winden zorgden voor de afzetting van soms een dikke laag aan dekzand in vrijwel de gehele regio. In het algemeen hebben de geologische processen van het weichselien geleid tot een sterke afvlakking van het reliëf. Zo zijn de vlakke toppen van de stuwwallen zeer waarschijnlijk voor een groot deel tijdens het weichselien ontstaan.

De aanwezigheid van duinen doet vermoeden dat er op bepaalde momenten op beperkte schaal ook vegetatie voorkwam in het landschap. De meeste duinen zijn zogeheten “koepelduintjes”, een duinvorm die zich specifiek ontwikkelt rondom met het zand meegroeiende kruidachtige planten. En tijdens de iets warmere periode van het Allerød-interstadiaal (circa 13.950-12.900 jaar geleden) bedekten uitgestrekte dennenbossen de regio. Deze periode werd opgevolgd door een relatief korte periode van felle kou, de jonge dryas (circa 12.900-11.700 jaar geleden). Harde en zeer koude winden zorgden toen voor grootschalige zandverplaatsing. Zo werden vooral aan de oostkant van de stuwwallen dikke pakketten zand afgezet, van wel twee tot vier meter. Aan de westkant van het Gooi is de bedekking over het algemeen dunner en bedraagt daar gemiddeld één tot twee meter. Plaatselijk zijn door opstuivend zand grote duincomplexen gevormd, zowel paraboolduinen als lengteduinen, zoals de Lange Heul te Bussum, de heuvel (oorspronkelijke lengteduin) te Nederhorst den Berg en diverse kleinere duinenrijen ten zuiden van Weesp.

Overigens was van veenvorming of invloed van zee of rivieren in deze periode nog geen sprake. Vanuit het oogpunt van het landschap was de ontwikkeling van de vegetatie nog het meest opvallend.

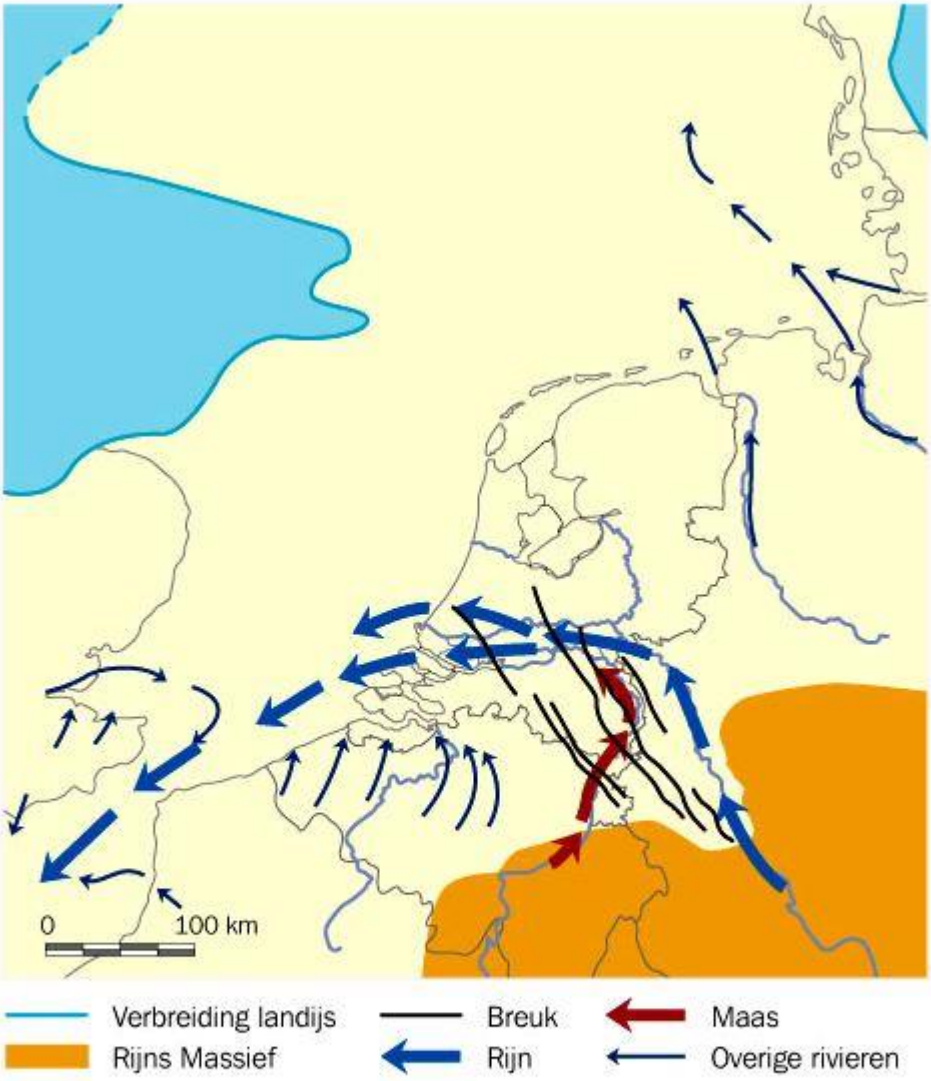

Paleogeografische kaart van Nederland en omgeving tijdens de fase met maximale ijsuitbreiding van het Weichselien (Laat-Peninglaciaal, omstreeks 20.000 jaar voor heden). Het Engelse landijs komt tot in het midden van de Noordzee. De zuidelijke Noordzee blijft ijsvrij. De Rijn met Maas, Schelde en Thames als zijrivieren stroomt door de Straat van Dover zuidwaarts. In het ijsvrije deel van de Noordzee en het vasteland heersen periglaciale omstanigheden en wordt door de wind grote hoeveelheden sediment verplaatst © TNO-NITG

Afb. 4.5. Paleogeografische reconstructie van Nederland en omgeving tijdens het Weichselien. Website natuurinformatie.nl

Het landschap tijdens het holoceen

Het holoceen is het geologische tijdvak van 11.700 jaar geleden tot het heden. De temperatuur steeg waardoor de ijskappen smolten, het grondwaterniveau en de zeespiegel stegen en de Noordzee ontstond.

De vegetatie ontwikkelde zich in het holoceen van een toendravegetatie aan het eind van de jonge dryas tot een (vrijwel) gesloten bos met als dominante soorten eik, berk, hazelaar, iep en linde. Op de nattere plaatsen kwamen ook zwarte els en es voor. Op de hogere gronden van het Gooi waren de geologische en landschappelijke veranderingen in de loop van het holoceen beperkt. Wel ontstonden rond 4000 jaar geleden, mede onder invloed

van menselijke activiteiten in de Bronstijd, de eerste zandverstuivingen en heidevelden. De in het Gooi verspreid liggende grafheuvels herinnert aan de bewoningsactiviteiten van de mens in het neolithicum en bronstijd.

In het gebied van de huidige Vechtstreek staat het holoceen geheel in het teken van de voortdurend stijgende grondwaterspiegel. In het nu drassig geworden gebied vormde zich vanaf circa 7000 jaar geleden veengrond, bestaande uit niet volledig afgebroken dood en nat plantenmateriaal. Rond 4750 jaar geleden raakten grote delen van het oorspronkelijke dekzandlandschap in de regio van de Vechtstreek bedekt met veen. In het veen ontstonden meerdere grotere en kleinere veenstromen. Ook vormden zich in deze moerassige veengrond kwelmeren: hier was de kwel vanuit de Utrechtse heuvelrug (waar de Gooise stuwwallen deel van uitmaken) namelijk zo sterk dat het niet tot veenvorming kwam.

Het ontstaan van de Vechtstreek

Vóórdat de huidige rivier de Vecht ontstond, bestond het gebied van de Vechtstreek al uit een hoeveelheid (kwel)meren, zoals de Horstermeer en het Naardermeer – die van oorsprong echter meer westelijk lagen. Bij Weesp lag rond 3500 jaar geleden het grote Aetschveldsche meer. Deze meren waren met elkaar verbonden door een vlechtwerk van veenriviertjes, die voor de afwatering zorgden. Circa 3000 jaar geleden ontstond bij Utrecht een zijtak van de Rijn. Deze zijtak stroomde in noordwestelijke richting en leidde tot het ontstaan van het huidige Vecht-Angstel riviersysteem. Het water zal in de Noordelijke Vechtstreek vermoedelijk deels de loop hebben gevolgd van een of meerdere reeds bestaande veenrivieren. Aanvankelijk liep de Vecht vanaf Loenen naar de Angstel om vervolgens via het Oerij voorbij Castricum uit te monden in de Noordzee.

Tussen 3000 en 2300 jaar geleden ontstond tussen pakweg Loenen-Muiden het noordelijke deel van de Vechtstreek, inclusief een stelsel van stroomruggen in de veengebieden. Na die tijd is de ligging van de Vecht hier niet wezenlijk meer veranderd, doordat de activiteit van de Vecht duidelijk afnam. Dit kwam omdat door de natuurlijke verlegging van rivierlopen geleidelijk aan steeds minder water door de Vecht werd afgevoerd.

Toen de rivierloop zich rond 3000 jaar geleden verlegde (na de Rijndoorbraak), vulden de merencomplexen bij (Vreeland), Nederhorst den Berg en Weesp zich op met slib (klei) dat vanuit de Alpen met het Rijnwater meekwam. Vandaar dat de bodem hier bestaat uit klei-op-veen. Door deze ‘sedimentval’ en omdat de Vecht langzaam maar zeker haar functie als zijtak van de Rijn verloor, konden zich stroomafwaarts nauwelijks meer oeverwallen vormen.

Door het gebrek aan oeverwallen in het noordelijke deel van de Vechtstreek was daar weinig stevige ondergrond voor bebouwing zoals kastelen of buitenplaatsen, wat het agrarisch karakter van het landschap ten noorden van Vreeland verklaart. In het zuidelijke (Utrechtse) deel van de Vecht vinden we wél brede oeverwallen. Daar vinden we dan ook de grootste concentratie bebouwing.

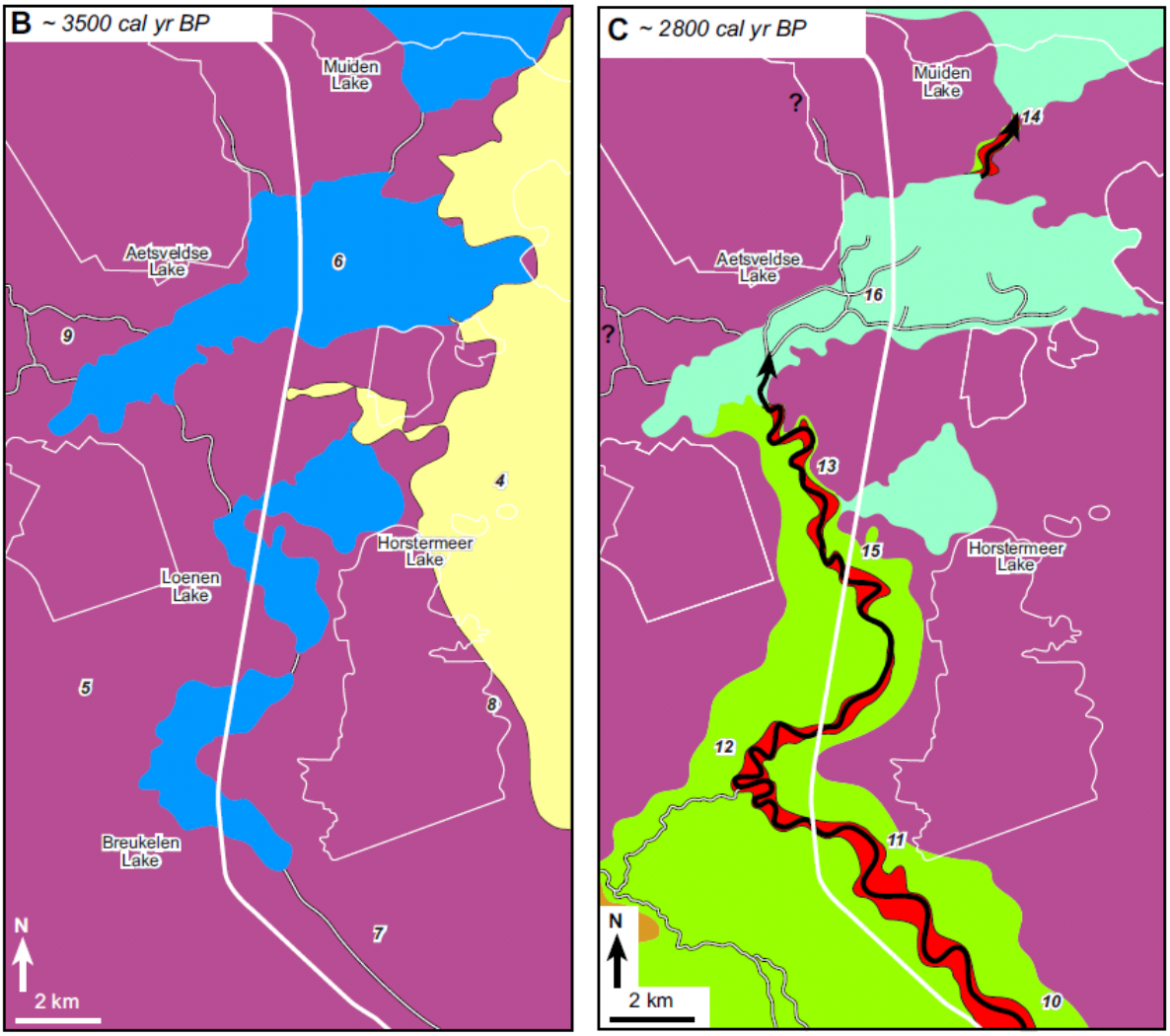

Afb. 4.6. De paleografie van het Angstel-Vecht gebied 3500-2800 (cal)BC. Afbeelding:Bos 2010

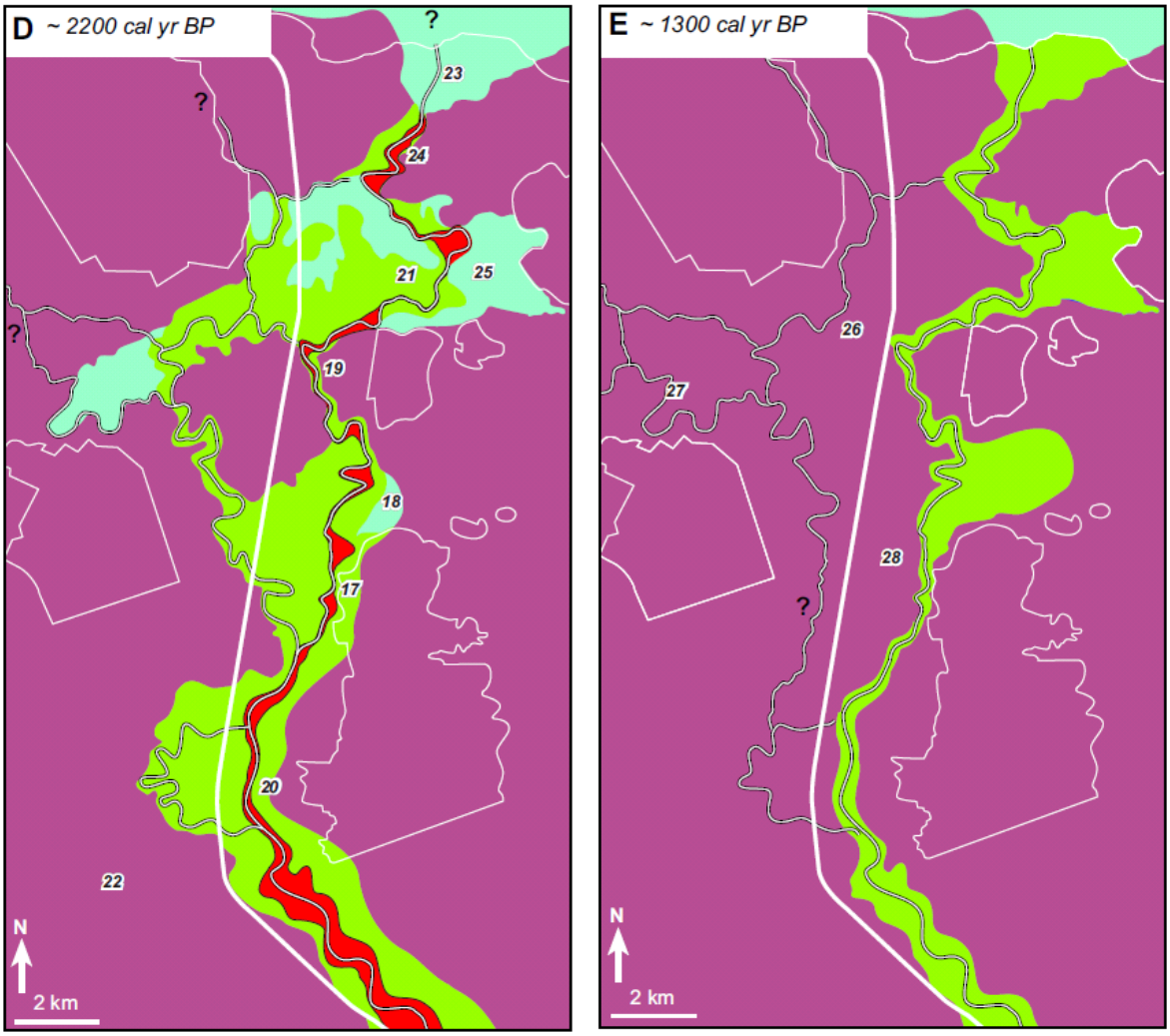

Afb. 4.7. De paleografie van het Angstel-Vecht gebied 2200-1300 (cal)BC. Afbeelding: Bos 2010

Het landschap in de hoge middeleeuwen

Ten opzichte van het begin van het Holoceen was het landschap in de middeleeuwen inmiddels ingrijpend veranderd. Opvallend is de sterke uitbreiding van het veen en de vernatting van de Vechtstreek en de toenemende invloed van de Zuiderzee, die geregeld stukken kust afsloeg. Het Gooi vormt een hoger liggend, merendeels bebost ‘eiland’ in een moerasrijke delta. In de Gooise binnenlanden zorgde het stuivend zand voor overlast. Vanaf de middeleeuwen breidden de stuifzanden zich sterk uit en zo lag er in de 19de eeuw een omvangrijke stuifzandgordel vanaf het zuidoosten van Hilversum tot bij Laren.
Tijdens de hoge middeleeuwen was de uitbreiding van het veen op haar grootst. Daarna, vanaf de 11e eeuw, begonnen de grote ontginningen en werden de Vechtstreek en het Eemland in cultuur gebracht. Vanwege het afgraven van veen en oxidatie van veenresten door daling van de grondwaterstand neemt sindsdien het veenoppervlak en dikte van het veenpakket aanmerkelijk af.

Toen de Rijn in 1122 bij Wijk bij Duurstede met een dam in de Kromme Rijn werd afgedamd werd de Vecht weer een veenrivier die kwelwater vanuit de Gooise stuwwallen afvoerde. Vanaf het jaar 1000 veranderden de Vechtstreek en veengebieden op initiatief van de bisschop van Utrecht en de graaf van Holland in hoog tempo tot een veenontginningslandschap. De kavelpatronen van deze ontginningen zijn tegenwoordig nog vrijwel

ongewijzigd in het landschap aanwezig. In de late middeleeuwen en nieuwe tijd zorgden de Zuiderzee en de overexploitatie van de heidevelden nog voor geologische activiteit. Door vele overstromingen vanuit de Zuiderzee is in het noorden van de Vechtstreek en het Eemland een kleidek afgezet op het veen.

Zandafgravingen en turfwinning

Vanaf de 17e eeuw zijn grote hoeveelheden zand afgegraven in het Gooi, waardoor, met name bij Naarden en 's Graveland, een heel nieuw landschapstype is ontstaan: het zanderijenlandschap. Op het vele, uit 's-Graveland afkomstig zand, is de Amsterdamse grachtengordel gebouwd, terwijl te 's-Graveland een strook buitenplaatsen ontstond. Bij Naarden werd het zand ook gebruikt voor de aanleg van de Vesting en de afgezande delen voor inundatie.

Een ander groot zandverzet betrof het uitgraven van het Hilversums kanaal en –haven. Opmerkelijk en tot de verbeelding sprekend is de vondst van een mammoetkies die bij dit graafwerk naar boven kwam.

De turfwinning vanaf de 18de eeuw zorgde tot slot voor bijvoorbeeld het ontstaan van het Wijdeblik en de Loosdrechtse plassen, terwijl ook land werd gewonnen door de inpoldering eind 19de eeuw van het Horstermeer te Nederhorst den Berg. Een laatste grote landschappelijke ingreep door zandwinning ontstond in de 20ste eeuw, waardoor bij Nederhorst den Berg de Spiegelplas ontstond met een maximale diepte van 47 meter.

4.2 Archeologisch onderzoek in Gooi en Vechtstreek

Interesse en onderzoek naar resten uit het verleden vond al vroeg plaats in regio Gooi en Vechtstreek. Al rond 1550 vermeldt Lambertus Hortensius vondsten van het door de Zuiderzee verzwolgen Oud-Naarden, zoals beenderen bij de verdwenen kerk, een hekwerk en een molen. Hieronder wordt allereerst een overzicht gegeven van de belangrijkste ontdekkingen en veldonderzoeken van de 19de en 20ste eeuw, gevolgd door een overzicht van het zogeheten Malta-onderzoek van circa 2000 tot heden. Tot slot wordt een overzicht gegeven van de belangrijkste onderzoeken/publicaties die door vrijwilligers in de archeologie zijn gedaan en die tot nieuwe kennisvorming hebben geleid in de regio van Gooi en Vechtstreek.

Vondsten en onderzoeken in de 19^{e} en 20^{e} eeuw

Vooral in de 19de eeuw ontstaat toenemende belangstelling voor het archeologisch erfgoed in het Gooi. In de periode circa 1835-1840 deed de bekende Hilversumse notaris Albertus Perk (1795-1880) onderzoek naar grafheuvels op de Hilversumse heide. Dit onderzoek kreeg een vervolg in 1851 in samenwerking met L.J.F Janssen (1806-1892), conservator bij het Rijksmuseum van Oudheden. Sindsdien stond het Gooi op de archeologische kaart en kwamen steeds meer vondsten aan het licht.

In 1917 worden bij de bouw van een fabriek te Hilversum de eerste graven ontdekt van een vroegmiddeleeuws grafveld met graven uit zowel de Merovingische periode (crematies) als Karolingische periode (begravingen). Uit de begravingen wordt de vroege invloed van het Christendom aangetoond. In de jaren 1925/1926 onderzoekt A.E. Remouchamps (1892-1927) de zogeheten 'Zeven Bergjes' – een rij grafheuvels nabij Laren en Hilversum. In 1932 wordt met behulp van een proefsleuvenonderzoek door W.J. Rust op de hei bij de Lange Heul enkele middeleeuwse sporen aangetroffen. In 1938 volgt een opgraving onder Bursch die de eerste (en enige) huisplattegrond aantoont van een plaggenhuis en een waterput uit de 12de eeuw. In 1934 onderzoekt Bursch ook 9 grafheuvels uit de bronstijd, gelegen nabij de huidige Erfgooiersstraat te Hilversum.

Doordat schooljongens te Laren in 1960 enkele versierde scherven aardewerk vinden uit het Neolithicum (Trechterbekercultuur, circa 4350-2750 v.Chr.), wordt onder leiding van C.R. Hooijer en J.A. Bakker van het Instituut voor Prae- en Protohistorie (IPP) van de Universiteit van Amsterdam een noodopgraving uitgevoerd. Hoewel geen duidelijke nederzettingssporen konden worden aangetoond (mede door tijdgebrek) kon wel een nederzetting aannemelijk worden gemaakt aan de hand van het vondstmateriaal, dat bestond uit onder meer een fraaie stenen bijl, aardewerk, circa 50 bewerkte vuurstenen en slijp-, maal-, aambeeld- en klopstenen.

In de jaren 1958, 1963, 1966 en 1975 wordt in de Aetsveldse polder te Weesp een bijzondere nederzetting uit de ijzertijd ontdekt. De nederzetting ligt op een oeverwal in een voormalig kweldergebied en werd deels opgegraven door het IPP/UvA. Bijzondere vondsten zijn onder meer een bronzen fibula (mantelspeld), weefgewicht, spinklosjes en resten van een steur (vissoort).

In 1971 breekt een brand uit in de Grote Kerk aan de Kerkbrink te Hilversum. Voorafgaand aan de restauratie vindt er onder leiding van H. Halbertsma van de Rijksdienst voor Oudheidkundig Bodemonderzoek een archeologisch onderzoek plaats. Hij wordt geholpen door leden van de Nederlandse Jeugdbond voor Beoefening van de Geschiedenis en door leden van de in 1952 opgerichte AWN-afdeling Naerdincklant. In de kerk worden fundamenten van een vermoedelijke woontoren aangetroffen uit circa 1250.

In de zomer van 1990 wordt onder leiding van W.H. Wimmers in de akker van de Aardjesberg op de Westerheide bij Hilversum onderzoek verricht met behulp van onder meer proefsleuven en het uitzeven van zand. Dit onderzoek leverde aanzienlijke vondsten op, daterend vanaf het Mesolithicum tot in de 20ste eeuw. Bijzonder waren aanwijzingen voor een grafheuvel uit de bronstijd, een urnenveld uit de bronstijd/ijzertijd en een nederzetting uit de middeleeuwen.

Malta-onderzoek vanaf circa 2000-heden

Door nieuwe wetgeving (Malta/Valletta) is een betere omgang met archeologisch erfgoed voorgeschreven. In Nederland zijn de regels gekoppeld aan de systematiek van de Ruimtelijke Ordening, waardoor archeologisch onderzoek voorafgaat aan eventuele verstoringen in de bodem of onder water. De laatste jaren heeft dit geleid tot een grote toename van het aantal onderzoeken, die door gecertificeerde onderzoeksbureaus worden uitgevoerd. Het overgrote deel van de archeologische onderzoeken zoals geregistreerd in het archeologisch E-depot van Nederland (easy.dans.knaw.nl), betreft het zogeheten vooronderzoek. Dit vooronderzoek is een bureaustudie naar de archeologische verwachting van de betreffende onderzoekslokatie al dan niet in combinatie met een inventariserend/karterend booronderzoek, om iets meer te kunnen zeggen over de bodemopbouw, mate van eventuele verstoring en archeologische indicatoren. Op basis hiervan wordt soms besloten vervolgonderzoek uit te voeren in de vorm van proefsleuven en/of een opgraving. Dat het archeologische onderzoek onder de ruimtelijke ordening is komen te vallen betekent voor deze regio dat er vooral kleinere onderzoeken worden gedaan omdat er vooral in het Gooi vooral sprake is van kleine inbreidingen en niet van grote nieuwbouwwijken. In de Vechtstreek zijn een paar grotere ontwikkelingen in gang gezet, zoals de verlegging van de snelweg A1 en de aanleg van nieuwbouwwijken in de Bloemendalerpolder bij Weesp en ten oosten van Muiden.
Het archeologisch onderzoek van de laatste jaren in de regio Gooi en Vechtstreek samengevat brengt het volgende beeld naar voren:

09x Ankeveen (1x proefsleuvenonderzoek, 2x opgraving)
21x Blaricum
14x Bussum (1x proefsleuvenonderzoek)
05x ’s-Graveland (1x grondradaronderzoek)
50x Hilversum (3x archeologische begeleiding, 3x proefsleuven)
13x Huizen
04x Kortenhoef
24x Laren (1x begeleiding, 2x proefsleuven)
19x Loosdrecht (2x opgraving)
27x Muiden (1x begeleiding, 1x proefsleuven, 2x opgraving, 1x duikinspectie,
1x duikonderzoek IJmeer)
09x Muiderberg (1x proefsleuven)
19x Naarden (6x binnenstad, 4x begeleiding)
14x Nederhorst den Berg
28x Weesp (8 binnenstad)

In totaal hebben er 256 onderzoeken plaatsgevonden, waarvan 9 proefsleuvenonderzoeken, 1 grondradaronderzoek, 9 begeleidingen tijdens het grondverzet, 2 duikonderzoeken en 6 opgravingen. Hoewel dit rapport zich niet leent tot een verdere uiteenzetting van al deze onderzoeken, worden hieronder een paar bijzonderheden aangestipt aan de hand van verschillende typen onderzoeken.

2005 – Booronderzoek Blaricum toont nederzetting aan
In verband met de geplande nieuwbouwwijk en een bedrijventerrein in de Blaricummermeent te Blaricum, heeft er voorafgaand een groot inventariserend archeologisch booronderzoek plaatsgevonden. Het onderzoek toonde een zeer intensief gebruikt landschap aan met aanwijzingen voor vindplaatsen die gezien moeten worden als een bewoningssysteem binnen een landschap. Langs de flanken van een dekzandrug bevindt zich waarschijnlijk een strook met grotere nederzettingen, basisnederzettingen of één of meer huisplaatsen. De vindplaats dateert uit de Midden- en Nieuwe Steentijd en bronstijd en betreft een zeer zeldzaam archeologisch object in onaangetaste staat. Het belang van dit soort vindplaatsen komt door de grote hoeveelheid onverstoorde informatie in de bodem, die van groot belang is voor het begrijpen van het landgebruik in deze periode. Aanbevolen is de vindplaats in de bodem te bewaren en te ontzien, door inpassing in de inrichting.

2006 – Begeleiding grondverzet in het Muiderslot te Muiden
In verband met de aanleg van een verwarmingsleiding en de verwijdering van een stookolietank op de binnenplaats van het Muiderslot te Muiden, liet de Rijksgebouwendienst een archeologische begeleiding van het grondverzet uitvoeren. Bestudering van het bodemprofiel in de kuil leverde een verrassend resultaat op. Zo blijkt het bewoningsniveau uit de periode van de aanleg van het kasteel te zijn afgedekt door een circa één meter dikke slooplaag, die op zijn beurt wordt afgedekt door een vermoedelijke looplaag. Door de gelukkige vondst van slechts één scherp te dateren fragment steengoed ín deze laatstgenoemde laag kon het eind van de sloopfase van het kasteel worden bepaald, namelijk tussen 1360 en 1380. Dit gegeven sluit opmerkelijk goed aan op de historische geschriften waarin sprake is van de herbouw van het Muiderslot in de jaren tussen circa 1370 en 1386.

2008 - Duikonderzoek Vecht naar 24 wrakjes
In verband met geplande baggerwerkzaamheden in de Vecht, is er tussen Nigtevecht en Muiden een duikinspectie uitgevoerd op 48 plekken. Hierbij zijn onder meer twintig recente en vier historische scheepswrakjes aangetroffen. Deze laatste zijn tijdens een vervolgonderzoek geborgen.

2011 – Grondradaronderzoek Buitenplaats Trompenburg te 's-Graveland
In verband met een terreinreconstructie van de buitenplaats Trompenburg te 's-Graveland naar de situatie zoals deze was in de 17de eeuw, is er een grondradaronderzoek uitgevoerd in opdracht van BZK Rijksgebouwendienst. De radardata toonde diverse sporen en structuren aan die duiden op activiteiten vanaf de 16e eeuw, zoals watergangen, puinresten en lijnstructuren die overeenkomen met een 16e-eeuwse aquarel. De archeologische waarden bleken te kunnen worden gekoppeld aan de voormalige terreininrichting.

2013 – Opgraving kerkhof te Ankeveen
In verband met de omvorming van de Hervormde kerk te Ankeveen tot een dorpstheater, werd een verdiepte entree naast de kerk aangelegd. Na een proefsleuvenonderzoek volgde een opgraving waarbij niet alleen de resten van de laatmiddeleeuwse kerk werden aangetroffen, maar ook ruim 265 begravingen daterend tussen de 13de en vroege 19de eeuw. Bijzonder was het hoge percentage van onvolwassenen, ruim 50%. In één van de graven werd een Romeinse glaskraal gevonden, die als hanger werd gebruikt. Opmerkelijk was ook de ontdekking van pijprokersgaten in het gebit van enkele kinderen. De opgraving kon ondanks een tekort aan financiële middelen toch doorgang vinden door onder meer de inzet van lokale vrijwilligers en studenten van de Universiteit Leiden.

Nieuwe kennisvorming door vrijwilligers

In de Gooi en Vechtstreek is weinig vlakdekkend onderzoek gedaan. Er is geen aansluiting bij recent (of minder recent) onderzoek naar grafheuvellandschappen zoals in Noord-Brabant, de Veluwe of de Utrechtse Heuvelrug (zie bijvoorbeeld Fontijn 2010 (ed)).
Veel van de kennisvorming over het verleden van de regio Gooi en Vechtstreek komt voort uit onderzoeken door vrijwilligers. Vooral voor de kennis van de Steentijden zijn de duizenden uren speurwerk door een handjevol vrijwilligers onontbeerlijk geweest. De belangrijkste drijver hiervan is de AWN-afdeling Naerdincklant – Archeologie tussen Eem en Vechtstreek, die is opgericht in 1952. Hoewel het ledental nooit boven de 100 is uitgestegen, heeft deze afdeling vaak wel een klein aantal actievelingen gekend die zich inzetten voor behoud van archeologisch erfgoed en waar nodig of mogelijk eigen onderzoek uitvoerde. Hieronder per tijdsperiode een overzicht van de belangrijkste publicaties (overzichtswerken) die elk vaak rusten op deelonderzoeken:

Steentijd
Koopman, S. (2016), Een overzicht van de Gooise en Baarnse grafheuvels, Archeologica Naerdincklant 2016-2 (22-34).
Koopman, S. en A. Cruysheer (2012), *Paleogeografische ontwikkeling en bewoningsdynamiek tussen Vecht en Eem* (3-55).

Bronstijd
Archeologica Naerdincklant 2014-2, De bronstijd (thema uitgave).

IJzertijd
Kok, R. (2009), De IJzertijd en Romeinse Tijd van de Vechtstreek, *Jaarverslag 2008 van de Archeologische afdeling Naerdincklant* (34-54).
Cruysheer, A. (2009); De IJzertijd en Romeinse tijd van het Gooi, *Naerdincklant Jaarverslag 2008* (61-85).

Romeinse tijd
Cruysheer, A. (2010), Romeinse vondsten in het Gooi, *Tussen Vecht en Eem, Tijdschrift voor regionale geschiedenis, jrg. 28, nr. 3-4* (228-239).
Kok, R. (2009), De IJzertijd en Romeinse Tijd van de Vechtstreek, *Jaarverslag 2008 van de Archeologische afdeling Naerdincklant* (34-54).

Vroege middeleeuwen
Cruysheer, A., en L. van der Tuuk (2015), Het Gooi in de vroege middeleeuwen: geschiedenis, nederzettingen en vondsten, *Archeologica Naerdincklant 2015-3* (2-20).
Tuuk, L. van der en A. Cruysheer (2013), De Utrechtse Vecht: levensader in de vroege middeleeuwen, *Jaarboekje van het Oudheidkundig Genootschap Niftarlake* (102-151).
Middeleeuwen
Archeologica Naerdincklant 2017-2, Verdwenen buitenplaatsen en kastelen (thema uitgave).
Bont, C. de (2008), *Vergeten land. Ontginning, bewoning en waterbeheer in de westnederlandse veengebieden (800- 1350)*, Dissertatie Wageningen Universiteit.
Naerdincklant Special 2012-2, De Middeleeuwse Veenontginningen (thema uitgave).

Nieuwe tijd
Bazelmans, J. (2016), Het AHN2 en het raadsel van het toponiem Bussum-Fransche Kamp, *Archeologica Naerdincklant 2016-1* (11-23).
Archeologica Naerdincklant 2014-3, Porselein (thema uitgave).
Archeologica Naerdincklant 2013-3, Archeologie van de tweede wereldoorlog (thema uitgave).
Naerdincklant Special 2013-01, Tuinarcheologie van historische buitenplaatsen (thema uitgave).

Algemeen
Koopman, S. (2017), *Archeologie tussen Vecht en Eem.*

Archeologica Naerdincklant 2017-1, Gemeentelijke archeologie (thema uitgave).
Archeologica Naerdincklant 2016-3, Onderwaterarcheologie (thema uitgave).
Archeologica Naerdincklant 2015-3, Het Gooi in de vroege middeleeuwen (thema uitgave).
Wimmers, W.H., W. Groenman-van Waateringe en T. Spek (1993), Het culturele erfgoed van een natuurgebied. Honderden eeuwen menselijke activiteit in het natuurlandschap van de Bussumer- en Westerheide, *Historisch-Geografisch Tijdschrift 11* (53-74).
Zeiler, F.D. (1994), *Onder de hei, Archeologische en historisch-geografische landschapselementen in het Gooi.*

5. De archeologie van Gooi en Vechtstreek

Vooral het Gooi neemt binnen de provincie Noord-Holland qua archeologie een bijzondere plaats in. Op diverse plekken in het Gooi zijn bijzondere ontdekkingen gedaan en vooral Hilversum en omgeving spant daarbij de kroon: uit álle bewoningsfases – van Paleolithicum tot heden – zijn vondsten gedaan die wijzen op menselijke (bewonings)activiteit. Voor zover bekend is er geen tweede plek in Nederland of zelf Noordwest-Europa waar dit het geval is. Hieronder wordt per tijdsperiode een kort overzicht gegeven van de belangrijkste ontdekkingen in regio Gooi en Vechtstreek.

Paleolithicum

Vroegste vondsten uit de provincie. Jagen, verzamelen en weer verder trekken

De oudste vondsten die tot nu toe zijn gedaan in het Gooi, zijn bewerkte vuurstenen uit de Rhenen Industrie, afkomstig uit rivierafzettingen van de formatie van Urk met een waarschijnlijke ouderdom van ca. 200.000-250.000 jaar. De vondsten uit deze formatie, stammen dus uit een periode waarin de heuvels van het Gooi nog niet bestonden en zijn gemaakt door de *Homo Heidelbergensis* of vroege neanderthalers. Het eemien en het weichselien waren tijdvakken waarin de neanderthalers voorkwamen in de regio van Gooi en Vechtstreek. Rond 40.000 jaar geleden verdwenen de neanderthalers van het toneel, waarschijnlijk door verdringing door de moderne mens. Tegelijk met de opkomende vegetatie tijdens het eemien kwamen het klein- en groot wild mee, zoals de oeros, rendier, holenbeer, wolharige mammoet, wolharige neushoorn, steppenneushoorn en reuzenhert. Doordat het klein- en groot wild de voornaamste voedselbronnen vormden van de mensen uit die tijd, kwamen tegelijk met de dieren ook de mensen terug in het landschap. Zij kenden een nomadisch bestaan, leefden in semipermanente onderkomens en reisden waarschijnlijk met de seizoensgebonden migraties van het grootwild mee. Ze streken ook neer in het Gooi, waarschijnlijk door de plaatselijke, en aan de oppervlakte aanwezigheid van vuurstenen en andere steensoorten. Deze werden bewerkt tot diverse gereedschappen, zoals schaven, klingen en spitsen. Vanaf 1969 zijn de eerste bewerkte vuurstenen ontdekt van neanderthalers en op diverse locaties in het Gooi zijn aanwijzingen voor kampementen aangetroffen: het Corversbos te Hilversum (circa 120.000-116.000 jaar geleden), de Naardereng bij Huizen dat een voor Nederland unieke vindplaats betreft van meer dan 3.000 bewerkte stukken kwartsiet én op de Aardjesberg en Westerheide bij Hilversum. Op diverse andere plaatsen in het Gooi zijn ook losse vondsten van neanderthalers gedaan. Dat de neanderthalers zich ook ophielden in de regio van wat later de Vechtstreek zou heten, bewijst de vondst van een fraai vuurstenen mes, dat in 1974 is gevonden op het strand te Muiderberg. Op enkele plaatsen in het Gooi zijn tijdens zandafgravingen mammoetkiezen gevonden.

Laat-paleolithicum – Hamburgcultuur en Ahrensburgcultuur

Bijzonder is ook de vindplaats uit de tijd van de Ahrensburgcultuur (13.000-11.000 jaar geleden) én Hamburgcultuur (14.600-13.900 jaar geleden) op de Aardjesberg te Hilversum. De gedurende circa 20 jaar veldonderzoek gevonden vuurstenen steelspitsen, schrabbers en stekers op deze locatie wijzen vrijwel zeker op de aanwezigheid van een jachtkampje. Hilversum is hiermee waarschijnlijk de meest westelijk gelegen vindplaats van de Ahrensburgcultuur en Hamburgcultuur in Nederland. Een tweede vindplaats van de Hamburgcultuur is aangetroffen op de Naardereng bij Huizen.

Mesolithicum

Het begin van de archeologische periode van het mesolithicum valt samen met de start van het holoceen, de warmere geologische periode na de ijstijd(en) van het weichselien, die tot de dag van vandaag voortduurt. Deze periode van de midden-steentijd duurde van 10.800-6.900 jaar geleden en wordt opgedeeld in 3 fases:

1. Vroeg-mesolithicum (einde van de Ahrensburgcultuur) 10.800-9100 jaar geleden,
2. Midden-mesolithicum (met kenmerkende oppervlakteretouche op de vuurstenen spitsen) 9100-8450 jaar geleden
3. Laat-mesolithicum (begin van de kenmerkende brede trapeziumvormige vuurstenen werktuigen) 8450-6900 jaar geleden.

Door de stijgende temperaturen tijdens het mesolithicum veranderde ook de fauna. Rendieren verplaatsten zich (samen met de rendierjagers) naar het noorden en hun plaats werd ingenomen door (bos)dieren zoals edelhert, damhert, ree, haas, wolf, wild zwijn, bruine beer, lynx en oeros. Achtergebleven groepen mensen en/of vanuit het zuiden opkomende nieuwe groepen mensen pasten zich aan het gunstiger klimaat aan. De jacht verplaatste zich van rendier naar nieuwe bosbewoners als ree en edelhert. De hond werd gedomesticeerd en kan zijn ingezet in de jacht. In de groeiende moerassen kwamen, naast velerlei vogels, onder meer de otter, bever en het moerasschildpad voor. Op het menu van de nieuwe bewoners stonden ook snoek, steur, zalm, meerval en andere vissoorten Tegelijk werd meer en meer het verzamelen van noten, eieren, knollen en veldvruchten – zoals bessen – van belang. In de zomerkampementen, die vermoedelijk aan de toenmalige vloedlijn lagen, werden voedzame schelpdieren verzameld.

Voor de jacht op vogels werden volledig houten pijlen met stompe spits gebruikt. Vanwege de (zure) zandgrond in het Gooi vinden we houten artefacten niet terug, maar in de lager gelegen (veen/klei)gebieden van de Vechtstreek zijn dit soort vondsten goed mogelijk.

Uit het mesolithicum zijn in het Gooi meerdere vindplaatsen ontdekt door vrijwilligers, zoals bij het Laarder Wasmeer, de Hoorneboegse Heide te Hilversum en (opnieuw) de Aardjesberg te Hilversum. Een andere belangrijke ontdekking werd gedaan in de Blaricummermeent te Blaricum. Tijdens booronderzoek in 2005 werd langs de flanken van een dekzandrug een strook met grotere nederzettingen en basisnederzettingen van één of meer huisplaatsen aangetroffen.

Neolithicum

Eerste boeren, de oudste grafheuvels, resten van nederzettingen?

Na het mesolithicum raakt de ontwikkeling in een stroomversnelling. We zijn dan aanbeland in het neolithicum, oftewel de nieuwe steentijd (7300-4000 jaar geleden). Deze periode wordt gekenmerkt door grote technische en sociale veranderingen. Deze kwamen voort uit de overgang van een samenleving van jager-verzamelaars met een rondtrekkend bestaan, naar een samenleving van mensen die in nederzettingen woonden, aan landbouw en veeteelt deden, grafheuvels bouwden en aardewerk maakten.

Uit deze periode zijn nog geen resten van nederzettingen, zoals paalsporen van boerderijplattegronden, in het Gooi gevonden. Wel zijn er de nodige aanwijzingen voor bewoning. Zo zijn er scherven van gebruiksaardewerk uit het laat-neolithicum (en bronstijd) gevonden op de Noorderheide langs de Boissevainweg te Blaricum én in de bosstrook langs de Erfgooiersstraat te Hilversum. Aan de Vredelaan-Zevenenderdrift zijn tijdens een opgraving in 1960 Trechterbekeraardewerk en Klokbekeraardewerk gevonden. Mogelijk paalsporen werden wel gezien, maar konden wegens gebrek aan tijd niet verder worden onderzocht.

Losse vondsten (niet uit opgravingen) die verspreid in het Gooi zijn gevonden, betreffen bijvoorbeeld krabbers, afslagen en klingen. Typerende vondsten voor/uit het laat-neolithicum zijn de stenen strijdhamers en bijlen. Op verschillende plaatsen in en rond het Gooi zijn deze (fragmenten van) bijlen en hamers gevonden, zoals op de Tafelbergheide, bij de Oude Postweg, in grafheuvels van de Zeven Bergjes en aan de Hoefloo te Laren.
Ook zijn in het Gooi enkele vondsten gedaan die werden gebruikt in de landbouw, waaronder (fragmenten van) vuurstenen sikkels, zoals langs de Boissevainweg te Blaricum en op de Aardjesberg bij Hilversum. Aan de Vredelaan-Zevenenderdrift in Laren zijn in 1960 een maalsteen van zandsteen en de bijbehorende maalsteenloper gevonden, voor het malen van graan. Een opmerkelijk vondst is afkomstig uit opgezogen zand uit het IJsselmeer, uit de tijd dat het hier nog land was. Het betreft een geweihak met een punt om de grond mee open te ritsen, om vervolgens in te kunnen zaaien.

De oudste grafheuvels uit het Gooi – waaronder op de Westerheide bij Hilversum – dateren uit het laat-neolithicum en zijn circa 4850-4000 jaar oud. De grafheuvels zijn niet alleen begraafplaatsen, maar duiden ook op een mentale inrichting van het landschap, waarbij sommige plekken werden gebruikt om te wonen, andere om te jagen en weer een andere om de doden te herdenken. Ook lijken grafheuvels woonplaatsen te markeren, waardoor zij ook wel worden aangeduid als *territorial markers*. Lange tijd werd gedacht dat grafheuvels werden opgeworpen om stamleiders in te begraven, maar die gedachte is achterhaald. In grafheuvels zijn zowel mannen, vrouwen als kinderen begraven, maar slechts een klein deel van de bevolking kwam voor een dergelijke begraving in aanmerking.

In de noordelijke Vechtstreek zijn nog geen vondsten uit het neolithicum of bronstijd ontdekt. Tot slot wordt opgemerkt dat de nieuwe levenswijze van veeteelt en landbouw merkbare impact hebben gehad op het landschap. Door de intensievere exploitatie van het landschap werd veel bos gekapt en/of verbrand. Hierdoor ontstonden 5000 jaar geleden al zandverstuivingen die zijn aangetoond bij onderzoek bij de Laarder Wasmeren.

Bronstijd

Geen huisplattegronden

Ook uit de bronstijd (4000-2800 jaar geleden) zijn nog altijd geen vondsten gedaan in de noordelijke Vechtstreek, al ligt het voor de hand dat dit vroeg of laat zal gebeuren. In het Gooi was er in de bronstijd een relatief intensieve mate van bewoning en landbewerking. Toch zijn ook in deze tijdsperiode geen huisplattegronden aangetroffen. Op grond van nederzettingspatronen in andere delen van Nederland en Vlaanderen bestond een nederzetting uit de midden bronstijd uit twee à drie gelijktijdig bewoonde boerderijen met akkers, waarbij het vee, vooral runderen, in de boerderij gestald werd.

De bouw van grafheuvels duurde in de bronstijd voort, evenals het bijzetten van (soms tientallen) urnen met crematieresten in reeds bestaande grafheuvels uit het neolithicum. In het Gooi en omgeving zijn tot nu toe circa 60 grafheuvels bekend, maar een onbekend aantal is in de loop der tijd verdwenen.

Bekende grafheuvelgroepen liggen op Gooise heidegebieden: de Zuiderheide (De Zeven Bergjes), de Westerheide en de Hoorneboegse Heide. Van de 60 bekende en nog bestaande grafheuvels zijn er tot nu toe 34 onderzocht. Hieruit blijkt dat de overledenen vaak grafgiften meekregen, zoals potten, vuursteen artefacten of metalen voorwerpen, zoals een dolkje. Na de aanleg van een grafheuvel bracht men in veel gevallen randstructuren om de heuvel aan, bijvoorbeeld een kringgreppel of een krans van palen. Uit voorbeelden elders uit Nederland zijn ook palenrijen ontdekt, waarvan de functie niet precies duidelijk is.

De bronstijd staat bekend om de introductie van koper en brons, handelsnetwerken, cultuuruitwisseling en grafritueel (verbranding in plaats van begraving). Vooral uit de opgegraven grafheuvels zijn metaalvondsten uit de bronstijd gedaan. In grafheuvels op de Westerheide zijn bronzen armbanden en een tongdolkje gevonden. Op de Zuiderheide, bij de Kuil van Koppel, is een bronzen draadfibula gevonden. En in de omgeving van Laren is een bronzen randbijl gevonden. In 1989 werd met behulp van een metaaldetector een grote randbijl gevonden op de Hoorneboegse Heide te Hilversum.

Naast bronzen voorwerpen zijn er ook veel aardewerkvondsten gedaan, zoals urnen, scherven van urnen, schalen, scherven van voorraadpotten en een aardewerk lepel. Vondsten van aardewerk in de 19^{e} eeuw in de omgeving van Trompenberg te Hilversum en in grafheuvels op de Westerheide en Zuiderheide vormde de aanleiding om begrippen voor nieuwe aardewerktypen te introduceren: het Hilversum- en Larenaardewerk. Uit later onderzoek bleek echter dat het zwaartepunt van het voorkomen van Hilversumaardewerk in de kuststrook lag en Hilversum juist aan de rand van het verspreidingsgebied.

IJzertijd

Boomstamkano's, nederzettingen op stroomruggen, urnenvelden, raatakkers

De ijzertijd duurde van 2800 jaar geleden tot aan het begin van de jaartelling. In deze periode staat vast dat mensen woonden en leefden in de Vechtstreek – dat in die tijd nog vooral uit veenmoerassen en veel veenriviertjes bestond. De doorbraak van de Rijn aan het begin van de ijzertijd zorgde voor een sterke toevoer van water in de Vechtstreek en vormde een doorgaande waterweg vanaf de Kromme Rijn tot het Flevomeer. Uit de ijzertijd zijn diverse boomstamkano's in het stroomgebied van de Vecht gevonden. In 1880 bij Fort Nieuwersluis tijdens het graven van het Merwedekanaal, in de jaren 1950 en in 1987 te Nigtevecht (inclusief aardewerk) en in 2015 is ook bij Muiden een boomstamkano van 6,5 meter lang en 80 cm breed gevonden. Ook zijn op de stroomruggen van de Vecht sporen van negen nederzettingsterreinen uit de ijzertijd aangetroffen, waaronder in de Aetsveldsche Polder bij Weesp. De ijzertijdbewoners van Weesp hebben onder meer slootjes gegraven, beschoeiingen aangebracht en houten paaltjes in de grond gedreven. Door latere overstromingen zijn deze objecten met klei bedekt geraakt en bewaard gebleven in de ondergrond.

Ook in het Gooi zijn veel vondsten uit de ijzertijd bekend. De meeste vindplaatsen bevinden zich op de huidige heidevelden. Belangrijke vindplaatsen zijn de Bussumer- en Westerheide, de Blaricummerheide, Tafelbergheide, Zuiderheide en Hoorneboegse Heide. Andere vindplaatsen zijn Bikbergen en de Naardereng bij Huizen en bij de Woensberg. Ook recent nog, in 2015, zijn bij graafwerkzaamheden in het Pinetum aan de Van der Lindenlaan te Hilversum enkele scherven aardewerk uit de ijzertijd gevonden. Op basis van grotere concentraties aardewerkscherven wordt een nederzettingsterrein verwacht in de omgeving van de Boissevainweg op de Noorderheide te Blaricum en op de Zuiderheide, waar eveneens aanwijzingen zijn gevonden voor lokale ijzerproductie. Tot nog toe zijn er geen huisplattegronden opgegraven.

In de ijzertijd raakte het opwerpen van grafheuvels uit de mode en de urnen met crematieresten werden niet langer in de bestaande grafheuvels bijgezet, maar dicht op elkaar begraven onder lage heuveltjes. Hierdoor ontstonden urnenvelden, zoals op meerdere plekken in Nederland zijn aangetroffen. Ook op de Bussumer- en Westerheide is een groot urnenveld aangelegd, in de buurt van de al eerder opgeworpen grafheuvels. Het urnenveld strekt zich uit over het zuidelijk deel van de Bussumerheide, de Aardjesberg en een deel van de Westerheide.
Een bijzondere en recente ontdekking is de aanwezigheid van een raatakkercomplex op de Hoorneboegse Heide te Hilversum. In 2012 werd een dambordvormig patroon waargenomen op digitaal ingemeten hoogtebeelden (AHN) van de Hoorneboegse Heide. Een veldonderzoek in 2014 door de Rijksdienst voor Cultureel Erfgoed (RCE) bevestigde inderdaad dat het hier gaat om een akkercomplex uit de periode late bronstijd, ijzertijd tot begin van de Romeinse tijd. Men trof sporen aan van opgehoogde walletjes, houtskoolresten, vuursteen afslagen en enkele scherven ijzertijdaardewerk. Het landbouwsysteem dat hier werd aangetroffen bestaat uit kleine, min of meer vierkante akkertjes met een afmeting van zo'n 30 x 30 meter. Op deze akkertjes werden gewassen als spelt en emmertarwe geteeld. Tussen de akkertjes bevonden zich lage walletjes. In of nabij de raatakkers zullen boerderijen hebben gestaan.

Romeinse tijd (12 v.Chr. – 450 n.Chr.)

Alleen nog losse vondsten

Lange tijd werd gedacht dat het Gooi en de Vechtstreek niet bewoond werd in de Romeinse tijd. Dit beeld veranderde met de komst van de metaaldetector, waarmee circa 30 muntvondsten verspreid in de regio zijn gedaan, waaronder te Muiderberg, Hilversum en Huizen. Aardewerkvondsten zijn bijvoorbeeld gedaan te Nederhorst den Berg en op de Naardereng bij Huizen. De belangrijkste concentratie los gevonden munten is gedaan aan de kuststrook bij Huizen, die een aanwijzing vormen voor een (vissers)nederzetting rond het begin van de jaartelling. Een opvallende vondst is een bronzen munt uit begin 2^{e} eeuw die op 30 cm diepte in onverstoorde grond is gevonden op de Hoorneboegse Heide (in het raatakkercomplex) te Hilversum, nádat hier eerst een bovenlaag van heide is afgeplagd. Een goede aanwijzing dus dat het hier niet gaat om vondsten die er in recente tijden zijn terecht gekomen.

Doordat nagenoeg alle munten niet van edelmetaal zijn, wordt sterk vermoed dat de munten hier ook een functie hebben gekend als betaalmiddel. Dit duidt op een hoge mate van Romeinse culturele beïnvloeding in dit gebied dat boven de Romeinse rijksgrens (de Limes) lag. Dit is echter ook niet verwonderlijk, aangezien deze grens op betrekkelijk korte afstand lag van het Gooi en men het Romeinse fort Vechten via het IJsselmeer en de Vecht betrekkelijk goed en snel kon bereiken. Naast het aardewerk en de munten is een derde belangrijke aanwijzing voor culturele beïnvloeding de vondst van een scherfje Romeins aardewerk uit de 3^{e} of 4^{e} eeuw met een inscriptie, waarschijnlijk de naam van de eigenaar van de pot of beker. Deze Latijnse lettertekens wijzen op kennis van het schrift en zijn ook het oudst bekende gebruik van het schrift in het Gooi.

Via de Vecht bestond in de eerste helft van de eerste eeuw een belangrijke verbinding tussen het Romeinse fort Vechten en het fort Velsen. Omdat de Romeinen doorgaans de onder hun controle gebrachte gebieden inrichtten met wachttorens (ter beveiliging en vooral als communicatietorens), valt voor te stellen dat ook de Vechtstreek op deze wijze werd ingericht met mogelijk halverwege en aan de monding van het IJsselmeer (bij Muiden) een versterking. Tot dusver zijn hiervoor echter nog geen concrete aanwijzingen gevonden. Vermoedelijk stonden de bewoners uit de Vechtstreek en het Gooi niet alleen in contact met de Romeinse forten, ook zullen de romeinen een beroep hebben gedaan voor de bevoorrading van het leger (handel hebben gedreven) en kunnen bewoners ook zelf hebben gediend in het leger en na de diensttijd zijn teruggekeerd naar hun oorspronkelijke woonplaatsen in het Gooi en de Vechtstreek.

Vroege middeleeuwen (450-1000)

Nardincklant en Nifterlake, verplaatsing van nederzettingen, kerkstichting

De vroege middeleeuwen van Gooi en Vechtstreek zijn in twee aparte studies uitvoering onderzocht en beschreven. Hieronder allereerst voor het Gooi en vervolgens voor de Vechtstreek de belangrijkste, archeologische bevindingen:

Het verlengde grondgebied van de Utrechtse heuvelrug dat wij tegenwoordig als het Gooi kennen, werd vroeger het Nardincklant genoemd. Deze streek was gedurende de vroege middeleeuwen in bestuurlijk en kerkelijk opzicht nauw verbonden met het naburige Vechtgebied, dat bekend stond onder de naam Nifterlake.
Het Gooi lijkt tussen circa 500-1200 zonder onderbreking bewoond te zijn geweest, waaronder te Hilversum, Laren, Blaricum en Naarden. Alleen uit de 5^{e} eeuw zijn (nog) geen vondsten bekend. Op basis van overgeleverde, van oorsprong Friese namen, blijkt dat de vroegere bewoners van Gooi en Vechtstreek van Friese oorsprong waren. Zij bleven hier ook na overgang van de Merovingische naar de Karolingische periode (vanaf 719) en daarmee de overgang naar de Christelijke godsdienst. Dit wordt bevestigd door het continue gebruik van het vroegmiddeleeuwse grafveld aan de Liebergerweg te Hilversum in de 7e en 8e eeuw, waarbij zowel crematiegraven als (Christelijke) inhumaties (begravingen) zijn gevonden. Ook de vondst van een type mantelspeld (een ‘Fries gidsartefact’) te Laren wijst op de Friese oorsprong van de bewoners. Er zijn minimaal drie grafvelden bekend (allen te Hilversum) en mogelijk een vierde te Laren.

Gedurende de vroege middeleeuwen werd – op basis van de vele vondsten – in vrijwel het gehele Gooi gewoond. Deze bewoning vond vooral plaats op de leemrijke heuvels en de flanken ervan. De nederzettingen bestonden vermoedelijk uit kleine groepjes boerderijen, die door één of enkele families werden bewoond (mogelijk tussen 30 en 100 personen). De meeste nederzettingen zijn na verloop van tijd weer verlaten, door verschraling/uitputting en verdroging van het land. Enkele nederzettingen (Laren, Bussum, Naarden) zijn in de loop van tijd enkele honderden meters verplaatst (Naarden ca. 1,5 km). Te Laren is op basis van de vondsten het vroegmiddeleeuwse ‘Lare’ of ‘Laer’ ontdekt, oorspronkelijk begrensd door het Sint Janskerkhof, Vredelaan, Hilversumseweg, Sint Janstraat en Slangenweg.

Vermoedelijk vormde het (domein)hof van Elten samen met de havenplaats Naarden en de kerk te Naarden (of een ander religieus centrum uit het Gooi) een zogeheten centrale-plaats-complex, met een bestuurlijke en een economische functie.

Een interessante vondst betreft een schatvondstje te Bikbergen (Huizen) met enkele Karolingische munten en een nabij gevonden gouden fragment van een Vikingring'. Hieruit wordt afgeleid dat (handels)contact met de Noormannen heeft plaatsgevonden.

Het huidige Gooi, dat vroeger Nardincklant genoemd werd, kan – tenminste tot aan de tiende eeuw – tot Nifterlake gerekend worden. Want in kerkelijk opzicht behoorde het Gooi tot het decanaat Iuxta Vechtam (Bij de Vecht) dat oorspronkelijk tot het noordelijke deel van Nifterlake gerekend werd. Het Gooi en de (gehele) Vechtstreek was van oudsher dus al een bestuurlijke eenheid.

Het stroomgebied van de Vecht vormde in de vroege middeleeuwen een eigen gouw, een van oorsprong Germaans stamgebied dat door de Franken tot bestuurlijke eenheid werd omgevormd. De gouw Nifterlake werd gevormd door het stroomgebied van de Vecht en parallelle stromen zoals de Aa, de Angstel en het Gein, of beter gezegd door nederzettingen die vooral (maar niet uitsluitend) op de stroomruggen van deze waterlopen te vinden waren. Deze gronden boden goede landbouwmogelijkheden. Op de hoogste plekken en vooral op de riviersplitsingen ontwikkelde zich bewoning, terwijl de naburige veengebieden nagenoeg

Een van de belangrijkste, vroegmiddeleeuwse bronnen over de geschiedenis (en benaming) van de Vecht, betreft het goederenregister van de Utrechtse kerk uit de 10e10de eeuw. De oudst bekende toponiemen in de noordelijke Vechtstreek (na het Utrechtse Vreeland) uit dit goederenregister zijn als volgt geïdentificeerd:

Nesse	=	De Nes
Merchishem	=	?
Uueromer	=	Overmeer (als nederzetting, naast waternaam)
Wer(th)ina; Werinon	=	Nederhorst den Berg
Nifterlake	=	Nigtevecht
Uteromeri	=	Uitermeer (als nederzetting, naast waternaam)
Overaetwijs	=	Weesp/Aetsveld
Abecenwalde	=	Abcoude
Amuthon; Amuda	=	Muiden
X	=	Muiderberg (alleen archeologisch bekend)

De naam 'Nifterlake' blijkt overigens niet een alternatieve naam voor de Vecht, maar van een veenrivier die de Vecht van oorsprong met het Gein verbond – en daarmee Abecenwalde met Werinon: de 'Nifterleek'. Werinon is de naam van het huidige Nederhorst d en Berg dat van oorsprong een belangrijk religieus centrum was. Het was de meest vooruitgeschoven Christelijke missiepost in het Vechtgebied en vermoedelijk is de eerste kerkstichting bovenop een ouder, inheems heiligdom gebouwd. Werinon was het voorvaderlijk grondbezit van de Fries/Frankische edelman en Christelijke missionaris-bisschop Liudger. De eerste kerken die in de 9de of 10de eeuw gesticht zijn te Naarden, Weesp, Loenen en Muiden kunnen worden beschouwd als dochterkerken van die van Werinon. Vermoedelijk vormden de nederzettingen te Muiden (haven en markt), Abcoude (domeinhof) en Nederhorst den Berg (religieus centrum en domeinhof) een centrale-plaats-complex met een bestuurlijke en economische functie in dit noordelijke deel van de Utrechtse Vechtstreek.

Uit onderzoek is gebleken dat de Vechtstreek in de vroege middeleeuwen veel waterrijker is geweest dan tegenwoordig, waarin de mens opvallend goed uit de voeten kon. Bewoning vond in vrijwel de gehele Vechtstreek plaats, vaak op plekken waar een watersplitsing voorkwam (vermoedelijk een religieus uitgangspunt) en die ook gunstig waren qua voedselvoorziening (visvangst, vogeljacht). Gedurende de vroege middeleeuwen is een groot deel van de Vechtstreek in cultuur gebracht. Veel vondsten blijken schuil te gaan onder een, tot wel 6 meter dikke laag sedimentatie. Dit verklaart de relatief beperkte hoeveelheid vondstmeldingen uit de vroege middeleeuwen (en oudere perioden).

Vanaf circa 830 n.Chr. beginnen Deense Noormannen (vaak aangeduid met Vikingen) onze streken te bezoeken op zoek naar handel en makkelijk te verkrijgen buit. De plunderingen door de Deense Noormannendie in de 9e eeuw voorkwamen, moeten indruk hebben gemaakt. Ze zijn dan ook in historische bronnen overgeleverd. In de jaren 834, 835, 836, 837, 839, 845, 846, 847, 850, 852, 857, 863, 865, 867 en 876 zijn plundertochten gedocumenteerd met de Vecht als vermoedelijke verbindingsweg.
De Frankische keizer Lotharius, tot wiens gebied onze streken behoren, besluit om Dorestad en West-Frisia in leen te geven aan een Deens Viking, genaamd Rorik. Hij hoopt dat hiermee voor deze gebieden in ieder geval de rust weerkeert en ze verstoken blijven van verdere aanvallen. Rorik gebruikt de kustgebieden vooral als uitvalsbasis voor andere tochten. Wanneer Rorik komt te overlijden, volgt zijn neef Godfried hem op als leenman. Deze wordt echter in 885 vermoord, en het leen komt in handen van Westfriese edelen. De Vikingen zochten naast handel, ook de mogelijkheid zich te vestigen. In hoeverre de Denen zich ook in de Vechtstreek of het Gooi hebben gevestigd is onbekend, maar het is niet onmogelijk. Sporadisch worden er uit deze periode vondsten gedaan die in verband staan met de cultuur en vormentaal van de Noormannen.

Middeleeuwen (1000-1500)

Opkomst steden, textielnijverheid, versterkingen/ kastelen, veenontginningen

De periode van de middeleeuwen kenmerkt zich door een aantal ontwikkelingen, zoals bevolkingsgroei, handel, welvaart, kerstening, veenontginningen, nieuwe gezagsverhoudingen, toenemende vrijheid, kastelenbouw en het ontstaan van de steden. Deze ontwikkelingen zijn ook van toepassing voor de regio van Gooi en Vechtstreek. Naarden (en mogelijk ook Muiden) moest vanwege de oprukkende Zuiderzee naar het binnenland verplaatst worden. De vroegmiddeleeuwse plaatsen Weesp, Naarden en Muiden groeiden uit tot steden met stadsrechten – een soort privileges die qua vrijheid, veiligheid en belastingplicht vaak gunstig uitpakte voor de inwoners. Muiden ontving in 1122 stadsrechten, Naarden rond het eind van de 13^{e} eeuw en Weesp in 1355. Andere plaatsen in de regio – zoals Bussum en Hilversum – worden tegenwoordig vanwege hun omvang of voorzieningen wel als stad gezien, maar zijn dit niet van oorsprong. De dorpen op de zandgronden van het Gooi waren ingericht als brinkdorpen of een variant daarvan. De boerderijen lagen rond een brink; een ruimte waar de schapen bijeen werden gebracht en waarvandaan de wegen naar de heide liepen. Rond de nederzetting lagen de akkers, engen genoemd. Daarbuiten lagen de woeste gronden (bos en heide) waar de schapen werden geweid, hout werd verzameld bijen werden gehouden etc. De laaggelegen graslanden waren in gemeenschappelijk bezit en werden ‘meent’ genoemd.

In archeologische zin zijn alle plaatsen in regio Gooi en Vechtstreek slechts in beperkte mate onderzocht. Nieuwe kennis uit bijvoorbeeld opgravingen is er nauwelijks. Uitzondering hierop is de opgraving in 1988 van het vrouwenklooster het Jonge Convent (1422-1577) aan de Middenstraat te Weesp, dat op de oever lag van de Vecht.

Nieuwe kennis wordt een enkele keer gevormd door losse vondsten die met behulp van metaaldetectors worden gedaan. Zo zijn recentelijk de oudste textielloden van Naarden en Weesp in beeld gebracht, die iets zeggen over de oudste weergaven van de stadswapens en over de textielnijverheid – die in belangrijke mate hebben bijgedragen aan de groei en (economische) welvaart van deze steden. Muiden heeft ook textielnijverheid gekend, maar daarvan zijn nog altijd geen textielloden teruggevonden.

In Gooi en Vechtstreek hebben in de middeleeuwen enkele versterkingen/kastelen gestaan. De meest bekende is het Muiderslot. Te Hilversum heeft een vermoedelijke kasteeltoren gestaan, waarvan een fundament door vrijwilligers is opgegraven na een kerkbrand. Het kasteel te Nederhorst den Berg kent een 13^{e} eeuwse en waarschijnlijk nog oudere voorganger, maar is verder nauwelijks onderzocht. Het kasteel Huis Ten Bosch, dat werd opgevolgd door de bouw van fort Uitermeer is tijdens het rampjaar 1672 verwoest, maar de fundamenten liggen nog intact in de ondergrond. Vermeldenswaardig is nog de gedeeltelijke opgraving tussen oktober 1974 - maart 1977 van het vermoedelijk laatmiddeleeuwse kasteeltje Ruysdael te Blaricum door vrijwilligers van de AWN-afdeling Naerdincklant.

Een belangrijke ontwikkeling is die van de veenontginning. Vanwege een groeiende behoefte aan landbouwgrond begon men op grote schaal met het ontginnen van de veenmoerassen in de Vechtstreek, die werden omgevormd tot landbouwgrond. De ontginningen verliepen zeer planmatig. De ontginning van het woeste gebied ten oosten van de Vecht gebeurde vanaf circa 1000 door de bisschop van Utrecht. Hij gaf gebieden in leen aan kloosters of aan vertrouwde personen – zogeheten leenmannen – die toezicht moesten houden op de ontginning, zoals de heren van Amstel. Ook de graaf van Holland gaf gebieden uit ter ontginning. Voordeel voor de graaf was meer belastinginkomsten, voordeel voor ontginners meer vrijheid en welvaart. Vanaf zogeheten ontginningsbases werden parallelle stroken uitgezet met een lengte van 1 tot 2 kilometer, die werden ontgonnen en in bezit kwamen van individuele boeren. Zodra het einde van de ontginning was bereikt werd een volgend strokenblok ontgonnen. Zo transformeerde de Vechtstreek (en veel andere gebieden) van een moerasgebied via een akkergebied tot een veenweidegebied. Interessant in archeologische zin zijn het ontstaan van zogeheten veenontginningsnederzettingen. Resten uit de 13^{e} en 14^{e} eeuw van deze oude bewoningsactiviteiten zijn bijvoorbeeld gevonden langs de Oud-Loosdrechtsedijk (houtwerken, aardwerk). En ten noordwesten van het Naardermeer zijn in de jaren 1970 resten gevonden van het verdwenen dorp Keveren. Van enkele andere veenontginningsnederzettingen in het veen zijn wel de namen overgeleverd, maar zijn de precieze locaties nog niet ontdekt.

In het Gooi vallen vooral de verplaatsingen van nederzettingen op. Dit was noodzakelijk doordat de grondwaterstand, onder meer ten gevolge van de veenontginningen en toenemende afwatering, lager werd. Voorbeelden van deze verplaatsingen zijn Oud Bussum (in de loop van de 15^{e} eeuw verplaatst naar de huidige locatie) en Laren (van de Laarder Eng naar de huidige locatie). In het Gooi hebben in de middeleeuwen ook nederzettingen gelegen die in de loop der tijd zijn verdwenen. Zo is er een middeleeuwse huisplattegrond gevonden op de Lange Heul bij Hilversum en mogelijk ook een op de Aardjesberg. In de 12^{e} – 14^{e} eeuw hebben hier dus boerderijen gelegen. Ook in het Spanderswoud bij Hilversum moet een nederzetting hebben gelegen, met de naam Wolfsbergen.

Nieuwe tijd (1500-heden)

toenemende verstedelijking, industrialisatie en mobiliteit. Buitenplaatsen, zandafgraving, verdedigingswerken.

Vanaf het jaar 1500 tot heden, kenmerken de ontwikkelingen in de regio Gooi en Vechtstreek zich door toenemende verstedelijking, industrialisatie en mobiliteit.

Restanten uit deze tijd betreffen bijvoorbeeld de fundamenten van gebouwen, wegenpatronen, watergangen, muren en aardwerken. Vooral vanaf de 17^{e} eeuw is de ontwikkeling van deze regio niet los te zien van die van de stad Amsterdam. De regio leverde onder andere turf en zand en kreeg stadsafval terug dat bijvoorbeeld is gebruikt voor het bemesten van de zandgronden van de landgoederen te ’s-Graveland.
Daar zijn veel vondsten uit met name de 16^{e} en 17^{e} eeuw gedaan die informatie opleveren over bijvoorbeeld (het ontstaan van de) tabaksindustrie en glasproductie.

De steeds rijkere Amsterdammers lieten fraaie buitenplaatsen bouwen aan de Vecht, Muiderberg en te ’s-Graveland, wat ook veel werkgelegenheid opleverde. Later kwamen de villa’s. Vermeldenswaardig is de verdwenen buitenplaats Petersburg te Nederhorst de Berg, waarvan de tuinstructuren nog intact onder de huidige weidegrond schuilgaan. Bijzonder is ook het Huis te Ankeveen van de rijke katholieke familie De Walé uit Amsterdam. Archeologische verkenningen leverden hier restanten op van de weelderige lusthof die hier gelegen heeft met meren en met glaskralen versierde fonteinen. Grondradaronderzoek in 2011 bij de buitenplaats Trompenburg te ’s-Graveland toonde ook hier intacte tuinstructuren aan.

Een aan interesse winnend thema in de archeologie is die van de conflictarcheologie. De geschiedenis en archeologie vanuit deze bril bezien is de regio Gooi en Vechtstreek rijk aan conflicten. Dit is ook niet verwonderlijk, omdat de Vechtstreek altijd een grenszone is geweest. Met name drie conflicten hebben hun sporen nagelaten: de Tachtigjarige oorlog (1568-1648), de Franse tijd (1795-1813) en de Tweede Wereldoorlog

(1940-1945). Niet alleen in de vorm van versterkingen (vestingwerken van Muiden, Weesp en Naarden), maar ook forten van de Hollandse Waterlinie en Nieuwe Hollandse Waterlinie, waarbij ook de verdediging van Amsterdam het voornaamste doel was. Een opmerkelijke en recente ontdekking met behulp van hoogtemetingen (AHN) en metaalvondsten is die van een kampement uit de tijd dat Nederland een vazalstaat was van Frankrijk. Op de grens van de Bussumse Fransche Kampheide en het Hilversumse Spanderswoud zijn resten van onder meer kookplaatsen en verdedigingswerken aangetroffen van een omvangrijk militair kampement uit 1809, waar Lodewijk Napoleon in de zomer van dat jaar meer dan 4.000 manschappen verzamelde om een verwachte Engelse invasie te weerstaan.

Bijzondere archeologische relicten uit de Tweede Wereldoorlog zijn het geheimzinnige radarstation Seeadler bij Weesp, de anti-tankgracht die geheel rondom Hilversum is aangelegd en een aantal neergestorte vliegtuigen zowel op land als in het IJmeer.

Tot slot vermeldenswaardige opgravingen uit de nieuwe tijd zijn die van een galgterrein te Weesp en die van de porseleinfabriek te Loosdrecht. De galgplaats te Weesp is in 1980 bij een archeologische verkenning aangetoond door leden van AWN Naerdincklant. Hierbij werd een rond stenen paadje ontdekt, ondersteund door rondhouten balken. Op het paadje was een muurtje gemetseld en het gat in het midden was de plek waar de geraamten van de overledenen invielen. De porseleinfabriek van dominee Johannes de Mol was gevestigd aan de Oud-Loosdrechtsedijk te Loosdrecht en in bedrijf van 1774-1784. Na de sloop van enkele schoolgebouwen in 1999 werd onderzoek mogelijk dat enkele restanten van de fabriek hebben aangetoond en nieuwe kennis opleverde over de porseleinproductie.

6. Spraakmakers uit Gooi en Vechtstreek

In de regio van Gooi en Vechtstreek zijn veel mooie of bijzondere vondsten gedaan. Hieronder worden enkele opmerkelijke vondsten uitgelicht.

Afb. 6.1. Bronzen randbijl; collectie Huis van Hilde. Foto: Provinciaal Depot voor Archeologie Noord-Holland

Een heel bijzondere vondst is die van een bronzen randbijl (zie afb. 6.1.), die in 1989 werd opgegraven door een metaaldetectorzoeker op de Hoorneboegse Heide bij Hilversum. De 28 cm lange vondst dateert uit de Vroege bronstijd (4000-3800 jaar geleden) en is afkomstig uit Zwitserland of Zuid-Duitsland. De bijl heeft een hoog tingehalte, waardoor de bijl waarschijnlijk een zilverachtige kleur had en zeer bros was. De bijl is niet gebruikt voor het hakken van hout en is daar waarschijnlijk ook niet voor gemaakt. Hij wordt geïnterpreteerd als statussymbool, een pronkbijl. De vondstplek van de bijl ligt in het zuidelijke (inmiddels beboste) deel van de Hoorneboegse Heide, op een hoogte van ongeveer 3 m +NAP. Zo'n 4000 jaar geleden lag hier ongeveer de grens tussen de hoge zandgronden en de (aldaar verdwenen) veenmoerassen van de Vechtstreek. Het is zeer waarschijnlijk dat de pronkbijl ritueel is achtergelaten.

Afb. 6.2. Glazen beker. Foto: Museum Hilversum

De bekendste vindplaats uit de vroege middeleeuwen (450-1000) is die van het vroegmiddeleeuwse grafveld aan de Liebergerweg in Hilversum (Liebergerweg 72-98, locatie van het bedrijf International Flavors & Fragrances I.F.F. B.V.). In de periode 1918-1930 zijn hier minimaal zes inhumatiegraven (begravingen) en vijf crematiegraven vastgesteld. De vindplaats is daarmee een interessant grafveld uit zowel de merovingische periode waarin crematies gangbaar waren en de Karolingische tijd, waarin – vanwege de nieuwe christelijke godsdienst – inhumaties plaatsvonden. Dat er geen nieuw christelijk grafveld werd aangelegd, wijst erop dat bewoners niet verdreven zijn, maar zich bekeerden en zich op hun voorouderlijke grond lieten begraven. Bij graafwerkzaamheden ten behoeve van de bouw en latere uitbreiding van de fabriek zijn botresten, crematieresten en diverse bijgiften gevonden, waaronder zwaard- en lanspunten, aardewerk, bontgekleurde glazen kralen, een ring, een spinklos, een naald en fraaie glazen 'Glockentummler' – ofwel een belvormige drinkbeker. (Foto: Museum Hilversum)

Afb. 6.3. Schaal Ruysdael. Foto: A. Cruysheer

Het slot Ruysdael te Blaricum is vernoemd naar de eerste eigenaar, de Amsterdamse burgemeester Dirk Heymansz Ruysch (1483). Tijdens opgravingen tussen 1974-1977 door leden van de vrijwilligersvereniging AWN Naerdincklant is er een hoeveelheid vondsten naar boven gehaald, waaronder een schitterende handbeschilderde schotel of schaal. Achter de afbeelding van Maria met kind is een lichtende zon of aureool verbeeld, dat gezien kan worden als symbool van het licht van God. De vondsten uit de opgraving zijn ondergebracht in het Huis van Hilde.

Afb. 6.4. Schatvondst Muiderberg. Foto: Anoniem

In de regio Gooi en Vechtstreek zijn circa 25 grote en kleinere schatvondsten gedaan, allen uit de Vroege middeleeuwen of jonger. In 2001 werd in Muiderberg door een detectorzoeker gestuit op een 16^{e} eeuwse muntschat. (zie afb. 6.4) De schat is aangetroffen naast een kruispunt van wandelpaden in het dorpsparkje en bestond uit 38 munten (36 keer zilver, twee keer goud). Tijdens het graafwerk kwamen scherven mee naar boven, waardoor wordt vermoed dat de munten hebben gezeten in een blauw geglazuurde aardewerken pot. Het betreft 22 zilveren Leeuwendaalders, drie Philips daalders, een statendaalder, een uniedaalder en drie halve statendaalders uit de Noordelijke en Zuidelijke Nederlanden, zes zilveren Portugese tostâo's en twee gouden Spaanse dubbele escudo's. De sluitmunt van de schatvondst is 1580 en daarmee kan de schat niet eerder dan dit jaartal zijn verborgen, vermoedelijk ten tijde van de oorlogshandelingen van de Tachtigjarige Oorlog (1568-1648). Dat deze periode ronduit gevaarlijk was mag blijken uit de inname en uitmoording in 1572 van de nabijgelegen stad Naarden door de Spanjaarden. Ook Muiderberg werd tot tweemaal toe geplunderd en verwoest, in 1625 en 1640.

Afb. 6.5. Pointe de Tayac spits. Foto: A. Cruysheer

Een voor Nederlandse begrippen zeldzame vuurstenen spits is in de jaren-1990 gevonden op de Hoorneboegse Heide te Hilversum. De spits betreft een fraaie, zogeheten *Pointe de Tayac* spits van de late neanderthalers uit de periode circa 58.000-28.000 jaar geleden. De spits werd geplaatst op een houten steel en als speer gebruikt voor de jacht. De naam is ontleend aan de vindplaats waar voor het eerst dit soort spitsen zijn gevonden en beschreven, het Franse Les Eyzies-de-Tayac in de Dordogne.

Afb. 6.6. Zwaard Loosdrecht. Foto: J. van der Sar (1986) fotoarchief Historische Kring Loosdrecht

In het voorjaar van 1983 was een beroepsvisser op paling aan het vissen in de Loosdrechtse plas. Bij het ophalen van de palinglijnen kwam aan één van de lijnen een dikke paling naar boven die zich vast had gezet in de veenbodem. De paling bleek zich te hebben vastgezet aan het gevest van een middeleeuws zwaard en trok dit verticaal mee omhoog! Van paling is bekend dat zij zich, wanneer gevangen, schrap zetten door zich aan takken in de bodem en dergelijke vast te klampen. In dit geval betrof het dus een zwaard van 80 cm lengte, met zelfs nog houtdelen van het gevest intact. Het zwaard is opgevist uit de oude, intacte bodem van de veenrivier De Drecht, die bevaarbaar was voor kleine schepen richting de Vecht. Dit riviertje slingerde vroeger door een vrij moerassig gebied dat na inpoldering vervolgens door turfwinning op deze plaats is opgegaan in het plassengebied. Het zwaard, dat is ondergebracht bij de Historische Kring Loosdrecht, blijkt te zijn hergebruikt. Het is gemaakt rond 1050 en is rond 1300 hergebruikt en voorzien van een antenne/maansikkel pommel (plaat). Oude klingen schijnen van hoge kwaliteit te zijn waardoor ze niet zelden werden hergebruikt. Het zwaard is een van de oudste vondsten van Loosdrecht, stammend uit de veenontginningsperiode.

Afb. 6.7. Bronzen fibula Weesp-Aetsveld.Foto: Gemeentemuseum Weesp

In de jaren 1958, 1963, 1966 en 1975 werd in de Aetsveldse polder te Weesp een bijzondere nederzetting uit de ijzertijd opgegraven, met een omvang van circa 60 bij 130 meter. De nederzetting ligt op een oeverwal in een voormalig kweldergebied en de bewoners hebben onder meer slootjes gegraven, beschoeiingen aangebracht en houten paaltjes in de grond gedreven. Door latere overstromingen zijn deze zaken met klei bedekt geraakt en bewaard gebleven in de ondergrond. Een bijzondere vondst uit deze opgraving die iets meer licht werpt op de anonieme bewoners, is een bronzen fibula (mantelspeld), die verkregen zal zijn via handelscontacten. Mantelspelden waren luxegoederen en werden op de schouder gedragen om kleding vast te spelden. Dat de ijzertijdbewoners zélf hun kleding maakten wordt aangetoond met andere vondsten uit de opgraving, die verband houden met kledingproductie, waaronder een weefgewicht en spinklosjes.

Afb. 6.8. Scherf oudste schrift.Foto: A. Cruysheer

In 1963 werd op de akker op de Aardjesberg van het Goois Natuurreservaat bij Hilversum een aardewerkscherfje gevonden van een Romeinse pot of beker. Het wandscherfje is gedateerd in de 3^{e} of 4^{e} eeuw en heeft een inscriptie – waarschijnlijk de naam van de eigenaar van de pot of beker. Deze Latijnse lettertekens op de Romeinse pot zijn tot nu toe de oudste aanwijzing voor geletterdheid en romanisering in het Gooi. Romanisering staat hierbij voor het overnemen van de Romeinse cultuur en godsdienst; inclusief kleding, geldgebruik, bouwkunde, wetenschap, mode, et cetera. Dit is zeer interessant omdat het Gooi in de Romeinse tijd volgens de Romeinen behoorde tot het 'Barbaricum', het niet-gecultiveerde gebied boven de noordgrens van het grote Romeinse rijk. Deze grens werd gevormd door de 'Limes'. Dit was een weg die de Romeinse forten langs de Donau en Rijn met elkaar verbond en doorliep in Engeland via de *Hadrian's Wall*, een muur die uit veiligheidsoogpunt door Romeinse soldaten dwars door het noorden van Engeland was gebouwd. De archeologische vondsten in het Gooi wijzen erop dat hier gedurende de Romeinse tijd mensen woonden en dat de Romeinse invloedssfeer ook voorbij de Limes aanwezig was. Vermoedelijk onderhielden de bewoners van het Gooi intensieve (handels)contacten met de legioensoldaten in de Romeinse forten langs de Rijn, waaronder het fort bij Vechten.

De vraag is waarom iemand destijds letters in een pot of beker heeft gekrast. Uit onderzoek blijkt dat dit meestal een persoonsnaam betreft aan wie het aardewerk heeft toebehoord. Op het Gooise scherfje staan te weinig letters om er een complete naam uit te reconstrueren, maar in Engeland zijn volledige namen op potten en bekers teruggevonden. Dit bleken Griekse namen te zijn, waarschijnlijk omdat daar Griekse slaven werden geïmporteerd. Er is te weinig bewijs om met zekerheid te stellen dat de Gooise pot met ingekraste naam ook van een slaaf was, maar het is wel mogelijk. Mensen schreven de naam van een slaaf op een stuk aardewerk, zodat ze niet uit

dezelfde pot zouden eten of drinken. Bovendien kon men door het toewijzen van een gebruiksvoorwerp aan een slaaf hem of haar ook verantwoordelijk houden voor een zorgvuldige omgang.

Afb. 6.9. Vuurstenen mes Muiderberg. Foto: R. van Minnen

Rond 1974 vond een toen 15-jarig meisje een zwarte, wat vreemd gevormde vuursteen op het strand te Muiderberg. De vondst werd meegenomen en bewaard en enkele jaren geleden werd duidelijk dat het hier gaat om een vuurstenen werktuig van circa 130.000-40.000 jaar oud. Het werktuig is een '*keilmesser*' of '*wedgeknife*', een soort mes uit het midden paleolithicum, uit de tijd van de neanderthalers. De steen heeft een hoogglanzend patina en is zwart van kleur. Van oorsprong heeft het mes echter een lichtere kleur gehad. Het zwarte patina op de vuursteen uit Muiderberg is veroorzaakt door een lang verblijf in stilstaand water. In de tijd van de neanderthalers lag Muiderberg aan een kust.

Afb. 6.10. Gouden Vikingring. Foto: M. Eybers

In 2013 werd aan de Oud Bussumerweg te Bikbergen bij Huizen een fragment van een zeldzame gouden ring gevonden uit circa 850-925. De ring heeft een versiering in de zogeheten *pellet-in-triangle*-stijl, die kenmerkend is voor de cultuur van de Noormannen. Soortgelijke ringen zijn veel gevonden in graven en schatvondsten in Scandinavië en door de Noormannen bezette delen van Engeland. Vlakbij de ring werden eerder al eens zes zilveren munten gevonden – Karolingische *denarii* – uit de periode 822-855. Het ligt daarom voor de hand dat de ring en de munten uit dezelfde schatvondst komen. De munten en ring wijzen op een direct of indirect contact met de Noormannen, bijvoorbeeld via handel.

Afb. 6.11. Kralen. Foto: A. Cruysheer

Vermoedelijk uniek voor Nederland zijn deze versieringsornamenten of kralen. De twee groene artefacten zijn vervaardigd uit heliotroop jaspis (ook bloedsteen genaamd vanwege de rode spikkels in het gesteente) en gevonden op een geplagd heideperceel zuidwest van de akker van de Aardjesberg te Hilversum. Datering is vermoedelijk Ahrensburgcultuur of mesolithicum en daarmee een van de oudste kralen van Nederland. Beide steentjes zijn bi-conisch doorboord en vertonen vele krassen. Gelet op de steensoort zijn de bewerkte objecten waarschijnlijk in het Gooi terecht gekomen door uitwisselingscontacten met groepen van buiten onze landsgrenzen, mogelijk Duitsland of Tsjechië. Het witte kraaltje is vervaardigd uit (in het Gooi algemeen voorkomend) witte kwarts. Het vertoont vele krassen en sporen die vermoedelijk zijn ontstaan door het gebruik van een (vuurstenen-) steker. Gevonden in het verstuivingsgebied rond het Laarder Wasmeer en wellicht te relateren aan de mesolithische vondsten uit dat gebied.

Afb. 6.12. Urn uit grafheuvel; collectie Huis van Hilde. Foto: Provinciaal Depot voor Bodemvondsten Noord-Holland

In het Gooi zijn in de 19e en 20e eeuw veel verschillende voorwerpen van steen, metaal en aardewerk opgegraven in de 34 onderzochte grafheuvels. Uit grafheuvel 108 op de Westerheide te Hilversum kwam onder andere bovenstaande urn met crematieresten. Datering: late bronstijd-vroege ijzertijd. De urn is te zien in Geologisch Museum Hofland

Albertus Perk (1795-1880) was een notaris en wethouder te Hilversum en heeft veel betekend voor de archeologie en geschiedschrijving van regio het Gooi. Tegenwoordig leeft zijn naam onder meer voort in de naamgeving van de historische kring van Hilversum. Op 25 oktober 1855 deed Albertus Perk, samen met de lokale veldwachter, op de Westerheide een opmerkelijke vondst. In een onooglijke grafheuvel uit het Neolithicum, van slechts één meter hoogte ‘grafheuvel 108’, groeven zij maar liefst 32 urnen op uit de Late bronstijd, circa 3200-2700 jaar geleden. Over de ‘pottenheuvel’ correspondeerde hij tussen 27-10-1855 t/m 12-02-1856 uitgebreid met Leonhardt Johannes Friedrich Janssen, curator van het Rijksmuseum van Oudheden te Leiden. Janssen maakte dankbaar gebruik van de informatie, die hij opnam in zijn in 1856 uitgegeven publicatie ‘Hilversumsche Oudheden’. Perk voerde op aangeven van Janssen het onderzoek naar de grafheuvel uitzonderlijk gedegen uit en was hij hiermee, zeker als ‘amateur’, zijn tijd ver vooruit. Hij liet een plattegrond van de heuvel tekenen waarop de urnen in hun oorspronkelijke context zichtbaar zijn. De vele urnen zijn door Perk met inhoud en al mee naar huis genomen, waardoor het mogelijk was om per urn de crematieresten te determineren. Deze klus liet Perk verrichten door Prof. Dr. Willem Vrolik uit Amsterdam. Wetenswaardig is een brief van Janssen van 25-07-1856 aan Perk, waarin hij schrijft: ‘De beenderen heb ik door den Custos van ons Museum in onzen Museumtuin [van het RMO te Leiden] doen begraven.’

Bijzonder aan het Gooi en de Vechtstreek zijn de zichtbare overblijfselen van menselijk handelen.

Grafheuvels

In het Gooi zijn tientallen grafheuvels uit het Neolithicum en de bronstijd tot op de dag van vandaag zichtbaar in het landschap. De bekende zeven bergjes liggen op de Zuiderheide en ook op de Westerheide en Hoorneboegse Heide zijn nog verschillende grafheuvels te zien. Bijzonder is dat de grafheuvels ook in de tijd dat ze werden aangelegd in de heide lagen. De grafheuvels bleven vaak lang in gebruik. Nadat ze voor een persoon waren aangelegd werden er nog anderen 'bijgezet'. Dit kon een proces van honderden jaren zijn.

Afb. 6.13. De banscheiding tussen Hilversum en Laren. Foto: Peter Saal)

Over de heide loopt een zichtbare wal die sinds de 15^{e} eeuw de banscheiding vormde tussen de dorpen Hilversum en Laren. De wal markeerde de grens van het rechtsgebied van beide plaatsen.

Afb. 6.14. Eerste Larense Kamp. Foto: Peter Saal

Kampen

Er zijn zes kampen bekend op de Gooise heidevelden.
De kampen zijn omwallingen in de vorm van een vierkant, rechthoek of een ruit. De wallen zijn ongeveer 50 cm hoog en de zijden zijn ongeveer 100 m lang. Waarschijnlijk zijn de kampen gebruikt voor het bijeenbrengen van schapen en dateren ze uit het laatste deel van de middeleeuwen of de nieuwe tijd. Vooral in Naarden komt dan de textielindustrie tot ontwikkeling, waarvoor wol werd geproduceerd.

Afb. 6.15. Vestingmuur te Naarden. Foto R. Buthker/ beeldbank RCE object 12435-38937

Militaire werken

Uit diverse periodes zijn verdedigingswerken te herkennen. Tussen de 15e en 18e eeuw werden steden versterkt door de aanleg van wallen, muren, bastions en dergelijke. Muiden, Weesp en vooral Naarden hebben nog herkenbare onderdelen van de verdedigingswerken. Door het gebied lopen ook de Oude- en Nieuwe Hollandse Waterlinie en de Stelling van Amsterdam. Uit de 20e eeuw dateren een veelheid aan bunkers en radarstation Seeadler. Aan de Franse Kampweg zijn onlangs de resten van een militair kamp uit de Franse tijd aangetroffen. Het kamp was in 1809 in gebruik.

Afb. 6.16. Muiderslot; prentbriefkaart uitgeverij Mastrigt en Verhoeven 1995, collectie Provinciale Atlas. Foto: Aerophoto Schiphol

Muiderslot

Het eerste Muiderslot werd aan het eind van de 13e eeuw gebouwd in opdracht van Floris V. Het lag strategisch aan de monding van de Vecht bij Muiden. Na de dood van Floris V werd het kasteel verwoest om aan het einde van de 14e eeuw hersteld en uitgebreid te worden. In de loop der tijd werd het slot steeds aangepast aan de functie die het op dat moment vervulde. De aarden wallen en bastions kreeg het slot bij de uitbreiding van de vesting Muiden. Vanaf de 17e eeuw werd het slot als buitenplaats gebruikt en werden ook de tuinen aangepast en verfraaid.

Afb. 6.17. Nederhorst den Berg, uit: De Vechtstroom, 1791. Afbeelding: collectie Provinciale Atlas

Kasteel Nederhorst ligt op een pleistocene duin in een meander van de Vecht. Het dateert mogelijk uit de 13e eeuw en lag destijds aan de grens van het sticht Utrecht en het graafschap Holland. In de 18e eeuw kreeg het zijn huidige uiterlijk en werd het gebruikt als zomerverblijf voor de stedelijke elite.

Hofland

In de noordpolder beoosten Muiden ligt een vierkant terrein dat ‘Hofland’ genoemd wordt. Mogelijk gaat het om een terrein waar een omgracht adellijk huis heeft gestaan (AMK terrein 1902).

Dijken

De Diemerzeedijk tussen Amsterdam en Muiden (en verder langs de Vecht tot Hinderdam en het Naardermeer) is in de 13e eeuw, of mogelijk eerder al, aangelegd om de verdere vergroting van de Zuiderzee te voorkomen en het land achter de dijk te beschermen tegen het zoute water. Bij doorbraken van deze dijk kon de overlast tot in Utrecht gevoeld worden.

7. Wat kun je er mee, wat moet je ermee, wat wil je ermee als gemeente?

De dynamiek waarin we ons tegenwoordig bevinden is niet eerder vertoond in de geschiedenis van de mensheid. Veel zaken ontwikkelen zich in toenemende snelheid, zoals technologie, informatie-uitwisseling, omvang wereldbevolking, et cetera. Een gevolg hiervan is dat onze leefomgeving ook in hoog tempo verandert. Die hoge snelheid waarin het historisch landschap wordt uitgewist en de sterk afnemende mogelijkheid om nog tot kennisvorming te komen over het verleden, is dan ook de reden geweest dat in 1992 het zogeheten Verdrag van Malta werd ondertekend door de verschillende ministers van Cultuur van de bij de Raad van Europa aangesloten landen.

In dit verdrag, ook wel het Verdrag van Valletta genoemd, staat behoud van, en een zorgvuldige omgang met het gemeenschappelijke Europese – archeologisch – erfgoed centraal. Uitgangspunt is de bescherming van het archeologische erfgoed in de bodem en de inbedding ervan in de ruimtelijke ontwikkeling.

Nederland heeft dit verdrag medeondertekend en goedgekeurd en vervolgens vertaald naar nationale wetgeving. Eén van de uitwerkingen van het verdrag voor Nederland is het veroorzaker-betaalt-principe van de te verrichten onderzoeken (op plaatsen waar zich archeologische resten bevinden). Een ander gevolg betreft de verdeling van de verantwoordelijkheid voor de archeologie; niet enkel het rijk draagt deze, maar ook de provincies en gemeenten. De gemeente (regio) staat hierin centraal. Een derde gevolg tenslotte van de invoering van het Verdrag van Malta is de invoering van een vergunningenstelsel voor de uitvoering van archeologisch veldwerk. De omgang van hoe we in Nederland met het archeologisch erfgoed omgaan, is qua wetgeving gekoppeld aan de dynamiek van de ruimtelijke ordening, waarin gemeenten een sleutelrol spelen. In de praktijk houdt dit doorgaans in dat voornemens tot ruimtelijke ingrepen door een ambtenaar van de gemeente worden getoetst aan een archeologische beleidskaart, op grond waarvan een beslissing wordt genomen over archeologisch onderzoek. Overigens is de wetgeving rondom archeologie momenteel flink in beweging. Sinds 1 juli 2016 is de Erfgoedwet in werking getreden, en naar verwachting zal in 2021 de Omgevingswet van kracht worden, de opvolger van een groot stelsel aan wetten en regels op het gebied van natuur en ruimtelijke ordening.

Tot slot is van belang om op te merken dat het belangrijke ‘Artikel 9’ uit het Maltaverdrag niet is verankerd in de Nederlandse wetgeving. Dit artikel gaat over de draagvlakverbreding van archeologie in de samenleving en publieksontsluiting van het archeologisch erfgoed in algemene zin. Ook nader (wetenschappelijk) onderzoek op basis van wat in de grond wordt gevonden en waaruit mogelijk nieuwe kennis over het verleden kan worden gevormd, is niet in wetgeving verankerd. Het is aan alle betrokkenen, met de gemeenten voorop, om aan deze zaken invulling te geven.

Wat kun of wat wil je met het archeologisch erfgoed? In Nederland wordt hieraan op zeer uiteenlopende manieren invulling gegeven door de (lokale) overheden. Sommige gemeenten zien archeologie als een vervelende vorm van bodemvervuiling waarvoor een hoge prijs wordt betaald en die de ruimtelijke ontwikkelingen maar in de weg zit. Andere gemeenten spinnen garen met wat het (archeologisch) erfgoed heeft te bieden, hebben een eigen archeoloog aangesteld, zijn trots op hun verleden en dragen hun cultuurhistorische identiteit uit aan zowel bewoners als bezoekers. Zeker de koppeling met recreatie en toerisme wordt hierbij niet geschuwd, integendeel.

Het is in dit licht goed te beseffen dat (archeologisch) erfgoed ook een financiële waarde vertegenwoordigt, maar dat waardering lang niet altijd in geld valt uit te drukken. Een aanrader voor visievorming op en waardering van het (archeologisch) erfgoed is het essay ‘Waarde in meervoud’ van onderzoeker Jos Bazelmans (2012). Een citaat:
‘Waarde is een van de kernbegrippen in de zorg voor het erfgoed. Immers, wat als waardevol wordt beschouwd, verdient het om (her)gebruikt, behouden of gekoesterd te worden. Hetgeen waarvan men denkt dat het geen waarde heeft, wordt verwaarloosd, vernietigd of weggegooid. Afval of erfgoed: het betreft een verschil in

waardering. Van oudsher speelt een cultuurhistorisch perspectief op de waarde van erfgoed een hoofdrol. Tegenwoordig bestaat daarnaast veel aandacht voor de vraag naar economische waardering van erfgoed: wat kost het en wat levert het op? De waarden van erfgoed zijn daarmee niet uitputtend beschreven. In dit essay wordt erfgoed beschreven als 'waarde in meervoud': erfgoed heeft gebruikswaarde, marktwaarde, cultuurhistorische waarde, belevingswaarde, statuswaarde (dat wil zeggen: het verleent aanzien) en levensbeschouwelijke waarde. Genoemde waarden hangen zeker met elkaar samen, maar ze zijn maar tot op zekere hoogte onder een gemeenschappelijke noemer – bijvoorbeeld geld – te brengen. Een vitale en geëngageerde vorm van erfgoedzorg heeft aandacht voor de waarde van erfgoed in meervoud.'

Twee belangrijke aspecten van archeologisch erfgoed zijn de verhaalwaarde en de beleefbaarheidswaarde. Als archeologie geen verhaal heeft, spreekt het niet tot de 'verbeelding' en bijvoorbeeld het verdwenen kasteel Huis ten Bosch nabij Weesp spreekt, mede doordat deze niet nader wordt geduid, minder tot de verbeelding dan bijvoorbeeld het Muiderslot te Muiden. Veel aandacht gaat daarom naar de mogelijkheden om de archeologie op een plek te behouden en beter beleefbaar te maken. Er bestaan meerdere strategieën hoe op locatie om te gaan met archeologisch erfgoed:
- Fysiek beschermen (conserveren, consolideren, restaureren, inpassen)
- Zichtbaar maken (reconstrueren, visualiseren)
- Herinneren, verwijzen en verbeelden (ensceneren, beeldende kunst, naamgeving)
- Presenteren (informatiedragers, illustraties, digitale media, maquettes)

Daarnaast zijn er andere strategieën en omgangsvormen, die min of meer los staan van de precieze locatie, zoals:

- **Branding:** Vermarkten van het fysieke erfgoed of de historische identiteit van een stad of streek. Bijvoorbeeld in de vorm van toeristische routes en bewegwijzering, brochures, arrangementen, (streekeigen) producten, (sportieve) activiteiten, *re-enactments*, erfgoedlogies, historische festivals, et cetera.
- **Erfgoededucatie:** De ervaring leert, dat met name kinderen tussen de acht en dertien jaar grote belangstelling hebben voor archeologie; het mysterie van het vinden van het verborgene trekt hen sterk aan, en ze zijn op ontdekkingstocht naar het vreemde en onbekende. Hiervoor bestaat een redelijk aanbod, zoals archeologische leskoffers voor op school, documentaires, boeken, spreekbeurten, gidsen, presentaties, excursies, museumbezoek, et cetera.
- **Onderzoeken:** Archeologie gaat naast bovenstaande strategieën óók om onderzoek, naar vernieuwende beeldvorming van het verleden en het kenbaar maken, het vertellen over deze nieuwe kennis. Onderzoek is vandaag de dag zeker niet meer het exclusieve terrein van universiteiten. Ook door bijvoorbeeld vrijwilligers in de archeologie wordt onderzoek gedaan, bijvoorbeeld veldverkenningen en het schrijven van inhoudelijke artikelen. Een valide vraag is in welke mate en hoe de gemeente (als stimulator en regievoerder) bijdraagt aan de nieuwe kennisvorming over het eigen verleden?
- **Faciliteren:** Naast een algemene grote latente behoefte en interesse in archeologie onder de bewoners en bezoekers van de eigen plaats en omgeving, bestaat er in elke gemeente ook een kleine groep van kennishebbers en geïnteresseerden. Soms zijn deze georganiseerd, zoals leden van een Historische Kring of vrijwilligersvereniging voor de archeologie (AWN), soms individueel, zoals metaaldetectorzoekers. In zekere zin zijn dit zowel de (lokale) kennishebbers als (potentiele) ambassadeurs van de lokale en regionale geschiedenis en archeologisch erfgoed. Zij zijn de meest logische stakeholders om ten aanzien van de verschillende strategieën te betrekken, faciliteren, (financieel te) ondersteunen of te informeren, maar worden in de praktijk nogal eens over het hoofd gezien. Vaak is niet eens bekend wie precies deze stakeholders zijn.
- **Communiceren:** Tot slot is een belangrijke strategie het *communiceren* over het archeologisch erfgoed. Nuttig hierbij is het opstellen van een communicatieplan waarin verschillende scenario's staan beschreven hoe om te gaan met bijvoorbeeld interessante toevalsvondsten, communicatie tijdens veldonderzoek of opgravingen, erfgoededucatie op scholen, omgang met vrijwilligers, et cetera. Vooral de actualiteitswaarde tijdens archeologisch veldonderzoek wordt nogal eens veronachtzaamd. Juist dit moment is voor lokale pers, omwonenden en inwoners van een plaats of gemeente van waarde. Stel er

gaat een opgraving plaatsvinden in een dorpskern, dan is zowel de aanloop naar die opgraving toe van belang (aankondiging, uitleg, verwachtingen, bestaande versus verwachte kennis, kosten, duur, etc.), tijdens de opgraving (rondleidingen aan geïnteresseerden en schoolklassen, archeoloog in actie zien, uitleg over het archeologisch werk, regionale TV verslaglegging, perscontacten) als ná de opgraving (bevindingen, conclusies, artikel, opgravingsverslag, persbericht, expositie van vondsten-met-een-verhaal).

Het is belangrijk om te beseffen dat de cultuurhistorie niet alleen uit topstukken en objecten bestaat, maar juist overal is en door velen wordt meegedragen. Zo gaat bijvoorbeeld het verhaal dat te Loenen eeuwenlang jaarlijks een golfspel werd gespeeld, ter herinnering aan het volksgericht tegen Gerard van Velsen, de moordenaar van Floris V. Maar ook het voortbestaan van oude wegen die nog steeds gebruikt worden, of houten kringenwetwoningen rond de waterlinies, en vestingwerken die nog steeds het aanzien en de structuur van steden zoals Naarden en Muiden bepalen.

7.1 Doorkijkje naar de Omgevingswet

De Omgevingswet borduurt voort op de bestaande trend dat verantwoordelijkheden steeds meer gedecentraliseerd worden. Op het gebied van erfgoed betekent dat dat onder de erfgoedwet het beschermen van het landschap meer bij de gemeentes terecht komt. Archeologie was al grotendeels bij de gemeentes ondergebracht, maar in de toekomst wordt de gemeente ook bevoegde overheid voor archeologische rijksmonumenten. Een van de doelen van de omgevingswet is het zorgen voor een goede omgevingskwaliteit. Erfgoed heeft daar een natuurlijke rol in en daar liggen dus ook veel kansen voor gemeenten om een integrale visie op te stellen.

Dat er rekening gehouden moet worden met het cultureel erfgoed blijft ook in de Omgevingswet gehandhaafd.. Bij gebouwde monumenten zal ook nadrukkelijk de omgeving van een monument worden meegenomen in besluitvorming. Voor archeologie geldt dat de bescherming van archeologische waarden en verwachtingswaarden in het omgevingsplan op min of meer dezelfde wijze worden beschermd als nu in het bestemmingsplan. Aanvullend komt er waarschijnlijk een betere mogelijkheid voor gemeentes om werk stil te leggen in het geval dat onverwachts archeologische vondsten worden gedaan bij grondroerende werkzaamheden. Gemeentelijke monumenten (ook archeologische) worden ook opgenomen in het omgevingsplan; de verordening verdwijnt.
Doordat er meer beleidsvelden samenkomen in het omgevingsplan is het nodig om goed te weten wat er binnen het grondgebied is aan erfgoed, wat de waarde daarvan is, wat de kwaliteiten daarvan zijn. Wat betekent dit erfgoed op lokaal, regionaal en landelijk niveau en hoe beschermen en gebruiken we dit op de lange termijn in het kader van omgevingskwaliteit en monumentenzorg?

Het Gooi en de Vechtstreek hebben bijzondere kwaliteiten die het behouden waard zijn en ook richting kunnen geven aan ontwikkelingen in de toekomst. Bijzondere karakteristieken zijn bijvoorbeeld de villawijken met hun ruime opzet en bepaalde beplanting. De buitenplaatsen van ’s-Graveland en langs de Vecht. De dorpsvormen in het Gooi, waarbij bijvoorbeeld in Bussum de contour van de bebouwing de grenzen van de oude engen volgt. De natuurgebieden met hun relatieve stilte en duisternis ’s nachts. De openheid en relatieve kleinschaligheid van het veenweidegebied en de bebouwing die is geconcentreerd langs de Vecht. De plassen met lintdorpen en smalle percelen. De verbondenheid met Amsterdam als leverancier van grondstoffen als zand en turf en als recreatiegebied.

Er kunnen binnen een gemeente of binnen een gebied verschillende overkoepelende ‘verhalen’ worden verteld waarbinnen elementen hun plaats krijgen en wat ook een afwegingskader kan zijn bij ontwikkelingen. Zo presenteert Hilversum zich bijvoorbeeld als Mediastad. Dit betekent dat Hilversum ook in het fysieke domein zorgt voor continuïteit op dat gebied. Bijvoorbeeld door de aanleg van een glasvezelnetwerk en door te zorgen voor een goed vestigingsklimaat en ruimte voor mediabedrijven en goede verbindingen met de omliggende steden.

Cultureel erfgoed krijgt ook een bescheiden plek in dit verhaal, door het landschap als recreatiegebied te presenteren en musea, iconische gebouwen en kantoorvilla's aan te voeren als kwaliteit die bijdraagt aan de aantrekkelijkheid van het gebied. Een ander verhaal waarin cultureel erfgoed goed past is gezondheid; de mogelijkheid om te genieten van rust en zuivere lucht in de cultuurlandschappen. De historische compactheid van de kernen maakt dat bewoners hun dagelijkse verplaatsingen voor de boodschappen, school en andere activiteiten het beste op de fiets of lopend kunnen doen en zo meer bewegen. Archeologische resten zijn vaak minder inzetbaar in het verhaal, omdat het meestal gaat om erfgoed dat onder de grond verborgen ligt. Het beschermen van dit erfgoed kan echter wel goed samengaan met ander waarden zoals natuurbescherming en het intact laten en versterken van ander erfgoed zoals structuren en gebouwen.

8. Stakeholders

Hieronder volgt een overzicht van de belangrijkste stakeholders of stakeholder groepen voor de regionale archeologie in Gooi en Vechtstreek.

Omwonenden en bewoners

Voor bijvoorbeeld een archeologisch onderzoek, zoals een proefsleuvenonderzoek, archeologische begeleiding of opgraving zijn omwonenden een belangrijke doelgroep. Niet alleen vanuit praktische overwegingen, óók vanuit belevingsoptiek ('mijn achtertuin') staan ze het meest dichtbij en kunnen in die zin bijvoorbeeld ook als potentiele ambassadeurs worden gezien. Misschien is er een groep die het leuk vind om betrokken te zijn bij bijvoorbeeld het onderhoud van tuinen van kastelen en buitenplaatsen, of om grafheuvels en kampen vrij te houden van begroeiing. Ook (buurt)bewoners en inwoners uit dorp, stad, streek of regio vormen een doelgroep die apart en met behulp van verschillende communicatiemiddelen benaderd kan worden. Denk daarbij aan traditionele middelen, zoals lokale bladen, post en gemeentelijke website, maar ook aan bijvoorbeeld de regionale televisie(item), blogs, vlogs (video), etc. Bloggers en vloggers die in de regio actief zijn hebben in potentie een grote invloed, met name onder jongeren.

Gemeentes

Gemeentes en vooral de beleidsambtenaren op het gebied van monumenten, cultuurhistorie en archeologie hebben een voorname rol in de archeologische monumentenzorg, vooral in het kader van de Ruimtelijke Ordening. Samenwerking tussen de gemeenten kan zorgen voor een eenduidiger archeologiebeleid, maar ook voor meer kennis door het delen van *best practices* en het afstemmen van de communicatieplanning. En door waar mogelijk gezamenlijk optrekken en informeren over bijvoorbeeld (ervaringen met) onderzoeksbureaus, interessante vondsten en gepland archeologisch onderzoek. Denk ook aan het informeren en betrekken van ándere beleidsmedewerkers van gemeenten en provincie, bijvoorbeeld op het gebied van communicatie, recreatie en toerisme en natuurbeheer. Want ook op die gebieden zijn veel kansen voor duurzaam erfgoed.

Gemeente Weesp	https://www.weesp.nl/
Gemeente Blaricum	https://www.blaricum.nl/
Gemeente Gooise Meren	https://gooisemeren.nl/
Gemeente Laren	https://www.laren.nl/
Gemeente Huizen	https://www.huizen.nl/
Gemeente Hilversum	https://www.hilversum.nl/
Gemeente Wijdemeren	https://www.wijdemeren.nl/
Regio Gooi en Vecht	www.regiogv.nl

Terreinbeheerders

Een aparte groep stakeholders zijn de (groot)grondbezitters oftewel terreinbeheerders (en waterbeheerders) In hun terrein komen archeologische en ander cultuurhistorische waarden voor, maar de zorg hiervoor en het gebruik ervan is vaak niet hun primaire doel. Het is belangrijk deze organisaties te betrekken bij ontsluiting/presentatie van het archeologisch erfgoed – zoals bij grafheuvels in het Gooi. Ze kunnen ondersteuning nodig hebben bij een goed erfgoedbeheer, de omgang met (vondstmeldingen van) metaaldetectorzoekers. Deze terrein beherende instanties zijn met name:

GRN	www.gnr.nl
Natuurmonumenten	www.natuurmonumenten.nl
Geopark Gooi en Vecht	www.geoparkgooienvecht.eu
Vereniging van Vrienden van het Gooi	http://www.vriendenvanhetgooi.nl/
Stichting Omgevingseducatie Gooi, Vecht- en Eemstreek	www.omgevingseducatie.nl
IVN natuureducatie	https://www.ivn.nl/afdeling/gooi-en-omstreken

Staatsbosbeheer	https://www.staatsbosbeheer.nl/
Landschap Noord-Holland	https://www.landschapnoordholland.nl

Musea en 'uitbaters'

Regio Gooi en Vechtstreek kent twee musea waar archeologische vondsten zijn te bekijken: Gemeentemuseum Weesp en Geologisch Museum Hofland te Laren. Er bestaan ook diverse musea die een bepaald onderdeel van de geschiedenis of de lokale geschiedenis behandelen. Daarnaast bestaan er diverse andere expositieruimten, zoals het Huis van Hilde (tentoonstellingsruimte + provinciaal archief) te Castricum en oudheidkamers bij de Historische Kringen van bijvoorbeeld Kortenhoef en Loosdrecht. Tot slot zijn er ook enkele 'uitbaters' actief op plekken waar zich archeologisch erfgoed in de ondergrond bevindt. Daar zijn kansen om met ondernemers het erfgoed zichtbaarder te maken. Bijvoorbeeld bij fort Uitermeer (het fort zelf en het nabijgelegen verdwenen kasteel Huis Ten Bosch) en LaPlace op de grens van Laren en Hilversum (tegenover museum Hofland). Deze ondernemers kunnen apart worden geïnformeerd of betrokken wanneer nodig/gewenst.

Gemeentemuseum Weesp	www.museumweesp.nl
Geologisch Museum Hofland te Laren	www.geologischmuseumhofland.nl
Nederlands Vestingmuseum	http://www.vestingmuseum.nl/
Huizer Museum	www.huizermuseum.nl
Kasteel-museum Sypesteyn	http://www.sypesteyn.nl/

Gooi e.o.

Archieven

Gemeentearchief Gooise Meren en Huizen	www.gooienvechthistorisch.nl
Streekarchief Gooi en Vechtstreek	www.gooienvechthistorisch.nl
Regionaal historisch centrum Vecht en Venen	www.rhcvechtenvenen.nl

AWN Naerdincklant en Historische verenigingen

De vrijwilligersvereniging voor de archeologie – AWN Naerdincklant Archeologie tussen Eem en Vechtstreek – bestaat sinds 1952 en maakt deel uit van de landelijke vereniging van vrijwilligers in de archeologie (AWN Nederland). Met regelmaat worden zij bevraagd door onderzoeksbureaus en gemeente en circa drie keer per jaar wordt een themanummer uitgegeven over de archeologie van regio Gooi en Vechtstreek. Leden worden soms ingezet voor bijvoorbeeld veldverkenningen. Ook worden er lezingen, excursies en andere bijeenkomsten georganiseerd. Ook zijn er de nodige individuen actief op het gebied van archeologie, waaronder circa 50 metaaldetectorzoekers. Veel nieuwe kennis over het verleden komt van deze groep.
In de regio zijn diverse historische verenigingen actief. Enkele van hen, zoals de Historische Kring Loosdrecht, richten zich ook op de archeologie.

Vereniging Naerdincklant Archeologie tussen Eem en Vechtstreek	www.awn-archeologie.nl/13
Historische kring Blaricum;	http://historischekringblaricum.nl/
Historische kring Eemnes	http://historischekringeemnes.nl/
Historische kring Weesp	http://www.historischekringweesp.nl/
Historische kring Bussum	https://www.historischekringbussum.nl/
Historische kring Stad Muiden	http://www.hksm.nl/
Hilversumse Historische Kring Albertus Perk	http://albertusperk.nl/
Historische kring Huizen	https://www.historischekringhuizen.nl/
Historische kring Laren	http://www.historischekringlaren.nl/
Historische kring Kortenhoef Ankeveen, 's-Graveland	http://www.hk-kortenhoef.nl/
Historische kring Loosdrecht	http://www.hkloosdrecht.nl/
Oudheidkundige Vereniging Niftarlake (Vechtstreek)	http://www.niftarlake.com/
Stichting Vechtplassencommissie	http://vechtplassencommissie.nl/
Tussen Vecht en Eem	www.tussenvechteneem.nl
Historische kring Nederhorst den berg	http://www.historischekring.nl/

Stichting Stad en Lande van Gooiland	http://www.stadenlandevangooiland.nl/
Stichting tot behoud Oude Begraafplaats Naarden;	http://www.oudebegraafplaats-naarden.nl/
Vereniging Vestingstad Naarden	http://verenigingvestingstad.nl/
Stichting De Hof (oude begraafplaats Hilversum)	http://www.stichtingdehof.nl/

Advies m.b.t. monumenten en archeologie

Steunpunt Monumenten en Archeologie Noord-Holland	http://www.steunpunterfgoednh.nl/
Monumentenwacht	https://www.monumentenwachtnoordholland.nl/
Landschap Erfgoed Utrecht	www.landschaperfgoedutrecht.nl
NMF erfgoedadvies	https://www.nmferfgoedadvies.nl/
Mooi Noord-Holland	https://www.mooinoord-holland.nl/
Monumenten.nl (RCE en Nationaal Restauratiefonds)	https://www.monumenten.nl/

Recreanten en toeristen

Recreanten (inclusief de eigen bewoners) en toeristen zijn in toenemende mate van belang, vooral in de regio rond Amsterdam, de Vechtstreek en diverse meren zoals de Loosdrechtse plas. Zij zijn te bedienen met (route)informatie via apps, folders, kaarten, informatieborden, et cetera. En denk hierbij ook aan informatievoorziening in meerdere talen (Engels, Chinees).
Een andere organisatie die van belang is voor bewoners en bezoekers is het Fietsgilde. Zij organiseert onder meer cultuurhistorische en archeologische fietsroutes.

Toeristische routes

Fietsroute 'ontdek archeologie ('t Gooi)' (Gooideel is uitgebreid met audio door het Regionaal Bureau voor Toerisme Gooi&Vecht, als archeologie fietstour over de stuwwal)
Fietsroute Fortenland Gooi en Vecht:.
Erfgooiersroute verkort
Erfgooiersroute lang:
Fietsroute 'ontdek archeologie' door de Gooi en Vechtstreek
Fietsroute ´t Gooi-Amsterdammers naar buiten.
Wandelroute naar buiten in ´s-Graveland.
Wandelroute Bussumer- en Westerheide.
Wandelroute Historische route Muiden (vestingstad).

Media

Uiteraard is een belangrijke doelgroep en communicatiekanaal die van de lokale en regionale media. Naast de gemeentelijke websites, regionale televisiezenders (zoals Gooi TV) en radiostations (zoals Radio Weesp) zijn dit qua lokale en regionale bladen en websites:

- Gooi en Eemlander
- De Gooi en Eembode
- Vecht-Journaal
- De Huizer Courant
- Laarder Courant de Bel
- BussumsNieuws
- NaarderNieuws
- WeesperNieuws
- GooischNieuws
- Noordhollands Dagblad
- De Gooische Tamtam
- Hei & Wei (Blaricum)
- Weekblad Wijdemeren
- Wijdemeren Informeren

9. Tips en valkuilen

In voorgaande hoofdstukken zijn al een aantal tips voorbij gekomen hoe om te gaan met de archeologie binnen de eigen gemeente en regio. Hieronder worden deze opgesomd en aangevuld met andere ideeën, suggesties en tips.

9.1. Ken je erfgoed(potentie)

De meeste gemeenten in regio Gooi en Vechtstreek hebben inmiddels ten minste een archeologische waardenkaart. Een enkele ook een hieraan gekoppelde beleidsadvieskaart. De eerste geeft, mede op basis van geologische grondopbouw, bekende verstoringen en reeds eerder aangetroffen vindplaatsen en losse vondsten, een verwachting voor het aantreffen van archeologisch erfgoed in de bodem. De tweede koppelt, al dan niet met een kleur, hieraan het bijbehorende beleidsadvies. Dergelijke kaarten helpen enorm in het voorspellen van archeologische waarden en het managen van de verwachtingen bij werkzaamheden of ingrepen in de ruimtelijke ordening. Hierbij zijn twee tips te geven:

- Denk eraan dat je als gemeente ook altijd een afweging moet maken tussen het archeologisch erfgoed in de bodem en de gewenste ontwikkeling. De Malta-wetgeving pleit ervoor om juist verstoringen van het weinige archeologisch erfgoed dat nog rest te voorkomen, zodat toekomstige generaties in staat zijn om (met betere onderzoekstechnieken) nieuwe kennisvorming over het verleden te vormen. In de praktijk wordt in geval van bedreigingen van het erfgoed te weinig gestuurd op alternatieve ontwikkelingslocaties of oplossingen. Het helpt om op voorhand duidelijker stelling te nemen (bijvoorbeeld in beleid) voor te behouden archeologische zones in dorpen, steden en het landschap. Gemeenten hebben hier een zorgplicht (rentmeesterschap).
- Ontwikkel een visie op wat je als gemeente wilt met het archeologisch erfgoed. Als je weet wat je wilt kun je daarop beter sturen. Ontstijg in deze visie de minimale wettelijke verplichtingen, maar kijk ook juist breder. Breder qua faciliteren en betrekken van geïnteresseerden in de archeologie, breder qua focus op nieuwe kennisvorming van het verleden en breder qua samenwerking met andere gemeenten in de regio. De archeologie stopt immers niet bij de gemeentegrenzen, dus hoe samen te werken (bijvoorbeeld door de visie te delen)?

9.2. Maak een communicatieplan

Zoals in het voorgaande hoofdstuk opgesomd, zijn er nogal wat stakeholdergroepen voor de archeologie. De gemeente heeft hierin een regierol te vervullen, voor een optimale omgang met het archeologisch erfgoed. Voor nu en voor de toekomst. Dit begint met het opstellen van een communicatieplan voor diverse scenario’s die op archeologisch vlak kunnen voorkomen. Zoals wanneer een topvondst is gedaan, wat te doen bij een schatvondst, wie wanneer te informeren en betrekken in geval van een opgraving, et cetera.

9.3. Stel een archeologiefonds in

Het verstoorder-betaalt-principe van de Malta-archeologie werkt redelijk voor de grotere plannen van bijvoorbeeld een projectontwikkelaar. Voor bijvoorbeeld een boer die een schuur moet bouwen vanuit noodzakelijke bedrijfsvoering, staan de kosten voor onderzoek vaak minder goed in verhouding. Dit soort situaties doen het begrip en draagvlak voor het archeologisch erfgoed geen goed. Er is dan ook onbegrip, omdat de 'baten' in de vorm van kennis over het verleden ten goede komt aan de gemeenschap. Enkele jaren geleden wilde een stichting de sloop van een kerkje in Ankeveen voorkomen door er een nieuwe functie aan te geven: een theater. Iedereen vond dit een goed idee, maar voor de nieuwe inrichting en functies zoals een garderobe was geen ruimte in de kerk. Er werd besloten om deze verdiept aan te leggen, pal naast de kerk. De pastorie werd verkocht waarmee het plan leek te gaan lukken. Totdat bleek dat de ingreep niet alleen vergunningsplichtig was en dus kosten gemaakt moest worden voor archeologisch onderzoek, ook bleek te zijn gestuit op de resten van de middeleeuwse voorganger van de kerk én op flink wat begravingen uit de 13e eeuw tot en met 19e eeuw. De opgraving zou enkele tonnen kunnen gaan kosten en dit geld was er niet. De gemeente Wijdemeren had geen budget beschikbaar voor dit soort situaties en er bleken ook geen andere geldschieters te vinden. Uiteindelijk is met minimale middelen een maximaal resultaat neergezet, met slechts een enkele betaalde archeoloog en vooral veel vrijwilligers. De opgraving was een succes en kon op bijzonder veel aandacht rekenen, waaronder van schoolklassen. Toch was dit niet optimaal te noemen. De tip is daarom om op gemeentelijk of regionaal niveau een archeologiefonds in te stellen. Hieruit kunnen kosten worden betaald voor bijvoorbeeld onverwachte vondsten, maar ook voor het faciliteren van goede ideeën, zoals een visualisatie van verdwenen erfgoed in het stratenpatroon, een lespakket op school of een informatiepaneel bij een verdwenen kasteel of plaatsgevonden veldslag. Mogelijk dat in sommige gevallen ook onderzoek kan worden bekostigd, zodat op basis van nieuwe kennis over het lokale verleden de verhalen beter kunnen worden overgebracht. De wijze van financiering van dit archeologiefonds kan op verschillende manieren worden bijeengebracht. Zoals een vast percentage per bodemingreep, een archeologiebelasting, legaten/giften, *crowdfunding* of simpelweg een jaarlijkse reservering. Van belang is dat dit een op zichzelf staand fonds is en niet wordt geschoven onder de algemene middelen. Het kan zijn dat er meerdere jaren geen aanspraak wordt gemaakt op het fonds en dan ineens een groot bedrag noodzakelijk is

9.4. Richt je op erfgoededucatie

Erfgoededucatie aan met name lagere schoolkinderen is vaak geen prioriteit en wordt overgelaten aan scholen zelf. De erfgoedbeleving is dan vooral iets wat je tijdens de zomervakantie in het buitenland opdoet. Dit is jammer, want de impact qua kennisoverdracht en waardering voor het erfgoed is groter wanneer dit de eigen woonomgeving is.

Verbinden aan de betekenisgeving en meerwaarde van archeologie is ook het actief uitdragen en vertellen van verhalen over het verleden, het bijdragen aan erfgoededucatie op scholen, et cetera. Als plekken meer betekenis krijgen door de dimensie van het verleden, krijgen deze plekken ook meer identiteit en groeit het draagvlak voor het verleden en de archeologie.

De verantwoordelijkheid en rol van de overheid bij de lokale erfgoededucatie is iets wat kan worden opgenomen in het visiedocument en stakeholder/communicatieplan (zie punt 1 en 2 hierboven).

9.5. Stel een regio-archeoloog in

Archeologie is een vak apart maar wordt in de praktijk – met de beste intenties – vaak ingevuld door beleidsambtenaren die tegelijk nog meer taken hebben, zoals monumentenzorg. Tip is om een regionaal archeoloog aan stellen. Hiermee wordt versnippering van expertise en kennis over het verleden voorkomen, strakker op kosten gestuurd, goedkoper/efficiënter gewerkt en vooral meer gestuurd op inhoudelijke kwaliteit in plaats van op kwantiteit. Dus niet het archeologiewerk juist doen, maar meer de juiste archeologietaken oppakken - gericht op kwaliteit.

9.6. Maak een regionale onderzoeksagenda

Om dit laatste goed of beter te kunnen doen, is de tip om een regionale onderzoeksagenda op te stellen (*). Hierdoor wordt enerzijds duidelijk wat we (per gebied, per tijdsperiode) al weten, waar lacunes zijn en waarover we méér willen weten. Het opstellen van onderzoeksvragen op basis van wat je al weet en nog wilt weten komt neer op het maken van keuzes. Kiezen voor het één, betekent tegelijk niet kiezen voor iets anders. In de praktijk kan het daarom bijvoorbeeld voorkomen dat je sommige plekken minimaal of zelfs helemaal niet onderzoekt en op andere plekken juist extra financiën ter beschikking stelt om meer te weten te komen over het verleden. Dit is misschien niet altijd even makkelijk, maar is wel verdedigbaar. Archeologie krijgt hiermee meer betekenis, meer focus en daarmee uiteindelijk ook meer draagvlak. En het is verdedigbaar, omdat hierdoor nadrukkelijk gestuurd wordt op kennisvergroting van het verleden en er zorgvuldiger met (belasting)geld wordt omgesprongen.
(*) Nederland heeft een Nationale Onderzoeksagenda Archeologie (NOaA 2.0): https://archeologieinnederland.nl/node/531. Dit is een digitale omgeving waar archeologen en beleidsmakers terecht kunnen om de belangrijkste onderzoeksvragen over ons verleden te raadplegen. Met dit hulpmiddel kunnen betere afwegingen en keuzes gemaakt worden op het gebied van archeologie en ruimtelijke ordening.

9.7. Doe niet alles alleen

Een heel logische maar niet altijd vanzelfsprekende tip luidt: werk samen met andere gemeenten en andere kennishebbers. Als gemeente hoef je niet alles zelf te weten, te kunnen, te financieren en te organiseren. Stel je zelf als netwerkorganisator op, breng mensen met elkaar in verbinding en stel waar nodig hulpvragen. Ook de lokale ondernemers kunnen door hergebruik van beeldbepalende of monumentale panden en toeristische ontwikkeling een goede bijdrage leveren aan het verduurzamen van erfgoed.

Leuke voorbeelden

De geschiedenis van Almere in een Hazelnoot https://www.martess-chocolaterie.nl/webshop/relatiegeschenken/relatiegeschenk-van-almere-chocolade/geschiedenis-van-almere-in-een-hazelnoot.
Idee: Heel Muiden bakt de kano van Bredius

Sieraden geïnspireerd op lokaal gevonden stukken, zie bijvoorbeeld:
http://www.rmo.nl/bezoek/museumshop/replica's-en-sieraden

9.8. Maak erfgoed beleefbaar

Door events waarin het erfgoed uitgelicht wordt; begeleide wandelingen, beeldende en uitvoerende kunst, lezingen en workshops, experimentele archeologie.
Laat plaatselijke bewoners nieuwkomers vertellen over het erfgoed in het kader van inburgering of welkom.

Literatuur, bronnen en beeldverantwoording

Literatuur

Anema, K., 1997: *Archeologisch erfgoed goed beheerd. Behoud, inrichting en beheer in het landelijk gebied*, Den Haag.
Archeologica Naerdincklant 2013-3: *Archeologie van de tweede wereldoorlog* (thema uitgave).
Archeologica Naerdincklant 2014-2: *De bronstijd* (thema uitgave).
Archeologica Naerdincklant 2014-3: *Porselein* (thema uitgave).
Archeologica Naerdincklant 2015-3: *Het Gooi in de vroege middeleeuwen* (thema uitgave).
Archeologica Naerdincklant 2017-2: *Verdwenen buitenplaatsen en kastelen* (thema uitgave).
Bazelmans, J., 2012: 'Waarde in meervoud', in: Dommelen, S. van & C.-J. Pen: *Cultureel erfgoed op waarde geschat. Economische waardering, verevening en erfgoedbeleid* (Platform 31), 13-23.
Bazelmans, J., 2016: 'Het AHN2 en het raadsel van het toponiem Bussum-Fransche Kamp', in: *Archeologica Naerdincklant 2016-1*, AWN Naerdincklant,11-23.
Boer,de, P.C. de, 2006: *Graven in het Muiderslot, gemeente Muiden, (*ADC ArcheoProjecten rapport 476).
Bont, de, C., 2008: *Vergeten land. Ontginning, bewoning en waterbeheer in de westnederlandse veengebieden (800-1350)*, Wageningen.
Bos, I.J., 2010: *Distal delta-plain successions: architecture and lithofacies of organics and lake fills in the Holocene Rhine-Meuse delta plain, The Netherlands.* Proefschrift vakgroep Fysische geografie, Universiteit Utrecht.
Bot, M.C.J., 2016: *Wijdemeren Ankeveen N-H kerk Opgraving,* (ADC ArcheoProjecten rapportnummer 3937).
Campenhout, K. van, en S. van den Brenk, 2008: *Vecht (Noord-Holland), traject Muiden - Nigtevecht. Inventariserend Veldonderzoek, duikinspecties*, (Periplus 08-A004).
Cruysheer, A., 2002: *Archeologisch Erfgoed en Publiekspresentatie, Onderzoek naar de mogelijkheden van Artikel 9 uit het Verdrag van Malta* (scriptie Vrije Universiteit).
Cruysheer, A., 2009: De IJzertijd en Romeinse tijd van het Gooi, *Naerdincklant Jaarverslag 2008*, 61-85.
Cruysheer, A., 2010: Romeinse vondsten in het Gooi, *Tussen Vecht en Eem, Tijdschrift voor regionale geschiedenis, jrg. 28, nr. 3-4*, 228-239.
Cruysheer, A., 2014: De grafheuvel van Albertus Perk. *Archeologica Naerdincklant 2014-2*, AWN Naerdincklant.
Cruysheer, A. & L. van der Tuuk, 2015: Het Gooi in de vroege middeleeuwen: geschiedenis, nederzettingen en vondsten, *Archeologica Naerdincklant 2015-3,* 2-20.
Dings, M. & P.P. Witsen (red.), 2008: *Dorp +, Handreiking Dorpseigen uitbreiden*, Projectbureau Belvedere.
Duineveld, M. & A. Cruysheer, 2003: *Geen kookboek cultuurhistorie, Essay over de representatie van het (archeologisch) erfgoed*.
Fontijn, D. (ed), 2010*: Living near the dead, the barrow excavations of Rhenen-Elst: two millennia of burial and habitation on the Utrechtse heuvelrug.* Sidestone Press, Leiden.
Ginkel, E. & A. Cruysheer, 2003: *Archeologie Presenteren, Archeologie Leidraad 2. Ervaringen, Voorbeelden, Adviezen, Kosten*.
Hendrikx, J.A., 2001: *Cultuurhistorie van stad en land, Waardering en behoud*, Utrecht.
Jonker-Duynstee, J. & A. Cruysheer, 2015: *Vreeland, 750 jaar geschiedenis in vogelvlucht*.
Leijnse, K., 2005: *Plangebied Blaricummermeent, gemeente Blaricum; een inventariserend archeologisch onderzoek (karterend booronderzoek 2e fase)* (RAAP-rapport 1171).
Kappel, K. van 2011: *Trompenburg, gemeente Wijdemeren Grondradaronderzoek*, ADC ArcheoProjecten.
Kok, R., 2009: De IJzertijd en Romeinse Tijd van de Vechtstreek, in: *Jaarverslag 2008 van de Archeologische afdeling Naerdincklant*, 34-54.
Koopman, S. & A. Cruysheer, 2012: *Paleogeografische ontwikkeling en bewoningsdynamiek tussen Vecht en Eem*, 3-55.
Koopman, S., 2016: Een overzicht van de Gooise en Baarnse grafheuvels, in: *Archeologica Naerdincklant 2016-2*, AWN Naerdincklant.
Koopman, S., 2017: *Archeologie tussen Vecht en Eem.*

Koster, J.P.M., 1981: Galgenveld, *Jaarverslag Naerdincklant 1980,* 13-14.
Naerdincklant Special 2013-01: *Tuinarcheologie van historische buitenplaatsen* (thema uitgave).
Naerdincklant Special 2012-2: *De Middeleeuwse Veenontginningen* (thema uitgave).
Offerman-Heykens, J., D. Stapert en L. Johansen, 2010: Een Neanderthaler-kampement in het Corversbos bij Hilversum (N.H.), *Paleoactueel 21*, 9-16.
Pos, S., 1986: *Verslag opgraving Huis Ruysdael*.
Tuuk, L. van der & A. Cruysheer, 2013: De Utrechtse Vecht: levensader in de vroege middeleeuwen, in: *Jaarboekje van het Oudheidkundig Genootschap Niftarlake,* 102-151.
Visser, R., 2005: Diepgravend en oppervlakkig, Een vlucht door de geschiedenis van archeologisch onderzoek in Hilversum en omstreken, *Jaarverslag Naerdincklant 2004*, 22-29.
Wimmers, W.H., W. Groenman-van Waateringe & T. Spek,1993: Het culturele erfgoed van een natuurgebied. Honderden eeuwen menselijke activiteit in het natuurlandschap van de Bussumer- en Westerheide,in: *Historisch-Geografisch Tijdschrift 11*, 53-74.
Zeiler, F.D., 1994: *Onder de hei, Archeologische en historisch-geografische landschapselementen in het Gooi.*

Bronnen

Archis
www.bergendal.nl
www.collectie.huisvanhilde.nl
www.geheugenvannederland.nl
www.leidraadlc.noord-holland.nl
www.natuurinformatie.nl
www.onh.nl
www.wikipedia.nl

Beeldverantwoording

Anoniem: voorzijde omslag, 6.4
website Berg en Dal: 4.3
proefschrift I. Bos (2010): 4.6, 4.7
R. Buthker/ beeldbank RCE object 12435-38937: 6.15
A. Cruysheer: 6.3, 6.5, 6.8, 6.11
M. Eybers: 6.10
Gemeentemuseum Weesp: 6.7
Nic McPhee: 4.1
R. van Minnen: 6.9
Museum Hilversum: 6.2
website Natuurinformatie: 4.2, 4.4, 4.5
Provinciaal Depot voor Archeologie Noord-Holland: 6.1, 6.12
Collectie Provinciale Atlas: 6.16, 6.17
P. Saal: 6.13, 6,14
J. van der Sar (1986) fotoarchief Historische Kring Loosdrecht: 6.6

COLOFON

Titel: Basisdocument Gooi en Vechtstreek. Provinciaal archeologiegebied.
Opstellers: E. van Rooijen, stichting NMF en A. Cruysheer.
November 2018
ISBN 978-90-829233-2-2

Uitgave van het Steunpunt Monumenten en Archeologie Noord-Holland

MOOI NOORD-HOLLAND
ADVISEURS OMGEVINGSKWALITEIT

NMF stichting

Het Steunpunt Monumenten en Archeologie Noord-Holland is een samenwerking tussen MOOI Noord-Holland en Stichting NMF en wordt mogelijk gemaakt door de Provincie Noord-Holland en de RCE.

info@steunpunterfgoednh.nl | www.steunpunterfgoednh.nl